

Antal Tamás

A MAGYAR KIR. IGAZSÁGÜGYMINISZTERIUM BIZALMAS ÜGYEIBŐL – I. RÉSZ: HADIÁLLAPOT, FORRADALMAK, KONSZOLIDÁCIÓ¹

*From the Secret Documents of the Ministry of Justice of the Kingdom of Hungary
Part I: War, Revolution, Consolidation*

Dr. habil Antal Tamás PhD, LL.M. egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jegtörténeti Tanszék, antalt@juris.u-szeged.hu

E tanulmány a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium megmaradt archivált iratain alapul, amelyek a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában találhatóak, azon belül is az I. világháború alatti és utáni évek dokumentumai áttanulmányozása nyomán összegyűjtött adatok felhasználásával készült. Olyan témákat foglal magában, mint a király helyetti gyámkormányzás és a nádor tisztének újragondolása, a trianoni békeszerződés megkötéséhez és végrehajtásához szükséges igazságügyi intézkedések megtétele, a hazai nemzetiségek jogállásának megítélése, egyrészt mind adalékokat szolgáltat az utolsó magyar király, IV. Károly, valamint gr. Károlyi Mihály és több miniszter életútjához, különösen Tomcsányi Vilmos Pál működéséhez, aki a háború és a forradalmak utáni stabilizációban vállalt jelentős szerepet.

KULCSSZAVAK:

I. világháború, igazságügy, Magyarország 1918–1920., nemzetiségek, népköztársaság 1918–1919., Trianon

¹ E közlemény a KÖFOP-2.1.2–VEKOP-15-2016-00001. azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projektben, a *Hivatásrendek történetének vizsgálata az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban* című Államtudományi Kutatóműhelyben (NKE/4826-4/2017) valósult meg a Nemzeti Közszolgálati Egyetem támogatásával.

The author of the present paper examines the archived sources of the history of the former Ministry of Justice of the Kingdom of Hungary during and after World War I. This part contains data about the ministerial regulation on the provisory in war conditions as well as the drafted legal norms on the establishment of the institution of regentship for the case when the king cannot perform his duties. The pre-activities concerning the conclusion of the Peace Treaty of Trianon and some of the diplomatic problems that came up with the neighbour states in the same period can also be found in the chapters. One can read supplements to the life of King Charles IV and Count Mihály Károlyi, the fate of the minorities living in Hungary, and the career of the then ministers of justice, especially Vilmos Pál Tomcsányi who took part in the stabilisation of the post-war public law.

KEYWORDS:

World War I, administration of justice, People's Republic, Trianon, Hungary 1918–1920, minorities

1. BEVEZETÉS

Az egykor volt Magyar Királyi Igazságügyminisztérium (Igazságügyminisztérium) (1848–1849, 1867–1944) történetének kutatását jelentősen megnehezíti az a széles körben ismert tény, miszerint annak iratanyaga az Országos Levéltárban az 1956. évi szabadságharc alatt keletkezett tűzben elégett,² ezáltal a megmaradt kútfők forrásainak szigorúan kronologikus rendben való feldolgozása csaknem lehetetlenné vált. Minderre tekintettel részletes tudományos munkák nem keletkezettek, noha a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának a K577. és a K578. számú állományában található szakmailag értékes, de nagyon heterogén, eshetőleges tartalmú dokumentumok. Így e minisztérium működésének lineáris időrendben történő rekonstruálása – a hagyományos kutatói módszerrel és a teljesség igényével – valóban nem végezhető el, de a bombatalálatot túlélő iratok még ekként is nyújtanak ismeretlen vagy kevésbé ismert adalékokat a magyar igazságügyi igazgatás múltjához.

Érdekességként hozzátesszük, hogy a megmaradt iratanyag egy jelentős része annak köszönheti a létét, hogy még a szabadságharc előtt kiemelték különféle célokból, ezért nem az eredeti helyükön őrizték azokat, amikor a tűz kitört. Számos irat a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom múltjának kutatása végett került át az Országos Levéltárból a párt- és munkásmozgalom-történeti archívumokba az 1950-es évek első felében, ezzel véletlenül kerülve el a fizikai megsemmisülést.

Az iratanyag két állománya közül a K578. sorszámban úgynevezett elnöki *bizalmas iratok* (= B.i.) találhatóak, amelyek a mindenkori igazságügy-miniszter által titkosítani rendelt dokumentumokat tartalmazzák. Az egyes ügydarabokat növekvő rendszámmal látták el a keletkezésük során folyamatosan, miáltal kronologikusan haladnak 1906-tól 1945-ig.³ Az éppen aktuális történelmi–politikai helyzet határozta meg, mely minisztériumi iratok kerültek e kategóriába. Az I. világháború idején például az igazságügyi szervezet igazgatásával kapcsolatban kibocsátott minisztertanácsi és szakminiszteri rendelkezések – mai fogalmaink szerint normatív szervezetszabályozó eszközök, utasítások – szerepelnek bennük, amelyek lehetnek konkrét esetet érintők, de generálisan követendő normák is. Némelyek csupán egy-két lapból, mások vaskos iratkötegekből állnak. Közös jellemzőjük ebből következően az is, miszerint az ismert nyilvános közlönyökben és hivatalos jogszabálygyűjteményekben – különösen az *Igazságügyi Közlönyben* s a *Magyarországi*

² Gyenesei József: A magyar levéltári szervezet 1956-ban. *Levéltári Szemle*, 56. (2006), 3. 16–23., ide különösen: 20–22.

³ A levéltári állomány dokumentumai összesen 1438 vegyes tartalmú és terjedelmű iktatási tételbe vannak rendezve. Ezek egy időrendi mutató alapján kutathatók, amelynek bejegyzései röviden a tartalomra és a jellemző évre utalnak. A mappák gyakran nem tartalmazzák az adott ügyben keletkezett összes iratot, de az események fonala rendszerint rekonstruálható belőlük. A *B.i.* jelzetszám folyamatosan növekvő azoknál az ügydaraboknál, amelyeket anno ezzel láttak el. Bizalmas természetű iratok ugyanakkor a K577. állományban is találhatóak. A lelőhelyre történő hivatkozás: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL).

Rendeletek Tárában – nem publikálták őket, azaz a megismerésük csak levéltári forrásokból lehetséges.

A szóban lévő anyagokban számos ismert történelmi személy – jogász és nem jogász – kéziratára bukkanhatunk. Mivel a mechanikus írógépet éppen a 19. és a 20. század fordulóján találták fel, a szövegek egy része gépelt, viszonylag könnyen olvasható, azonban a múlt század elejéről inkább még a kézírásos lapok dominálnak. Megtapasztalhatja a kutató többek mellett, hogy miként szerkesztették és iktatták ez időben a hivatali dokumentumokat: a négyoldalas papírdossziék előlapján (külzetén) akkoriban is az irattározási adatokat tüntették fel, majd a kívánt szöveget a második, belső oldalon kezdve, hasábosan kezdték rávezetni a papírra. Ha a rendelkezésre álló hely (tehát összesen három oldal) nem volt elegendő, külön sorszámozott belveken folytatták, amelyeket végül a dossziémapába helyeztek. Szükség szerint mellékleteket szereltek hozzájuk, amelyek gyakran ma már hiányoznak a levéltári állagból. Nem lévén még modern másolási technológia, ha többszörözésre volt szükség, vagy indigólapokat használtak az írógéphez, vagy a tintával írott dokumentumokról kézzel készítették egyeztetett másolatokat, hitelesített kiadmányokat. A lényegesebb körözüvényeket általában nyomdai úton sokszorosították.

2. A TÖRTÉNELMI HÁTTER

A jelen tanulmány a történelmünk azon éveinek megismeréséhez nyújt adalékokat, amelyek az ezeréves királyi Magyarország megszűnésének időszakára, vagyis jobbra az 1918 és 1922 közötti intervallumra esnek. Ennek a rövid, de annál inkább sorsfordító korszaknak a jobb megértéséhez az alábbi alkotmány- és politikatörténeti eseményeket emeljük ki.

A közzsájon forgó vélekedéssel szemben az Osztrák–Magyar Monarchia voltaképp sohasem minősült *államnak* a szó nemzetközi jogi és alkotmányjogi értelmében. Inkább egy politikai kifejezés volt a maga korában is, mintsem egzakt közjogi jogalany. Arra utalt, hogy két szuverén közép-európai ország: az Osztrák Császárság (az osztrák örökös és egyéb tartományok), valamint a Magyar Királyság (a magyar Szent Korona országai) egy sajátos államkapcsolatot hoztak létre egyező akarat-elhatározással, vagyis egy realuniót, miközben a szuverenitását egyébként mindkettő megőrizte. Ekként nem létezett a közös kül- és hadügyön kívül más olyan, az állami főhatalomhoz tartozó joghatósági kör, amelyet a két ország együtt gyakorolt volna, miként nem létezett jogilag közös államfő vagy kormány sem.

A külügy is csupán részben – diplomáciai értelemben – volt közös, mert a nemzetközi szerződések ratifikációját már külön-külön végezte el a két állam, pontosabban a Magyar Országgyűlés és a Birodalmi Tanács (*Reichsrat*). Előfordulhatott, hogy az egyikük bevezette a saját jogrendszerébe a külügyminiszter által parafált nemzetközi szerződést, míg a másik nem; ez utóbbi esetben csak az előbbi államban lépett hatályba. Nem létezett közös törvényhozó szerv, a két legiszlatíva a delegációk útján érintkezett, aminek azonban nem volt önálló döntési jogköre: a megállapodásokat a két törvényalkotó külön-külön hozta

meg lehetőleg – de nem mindig – megegyező tartalommal.⁴ Mind a nemzeti kormányok és a hozzájuk kapcsolódó közigazgatási rendszer, mind a központi költségvetések, nemkülönben az igazságszolgáltatási szervek, teljesen függetlenek voltak egymástól, tehát nem léteztek „szövetségi” (osztrák–magyar) orgánumok sem föderatív, sem konföderatív értelemben, amit *post festum* az Állandó Nemzetközi Bíróság is megerősített.⁵

Mindebből következően az I. világháborút követő békeszerződések ezt a speciális fejedelmi uniót szüntették meg – s nem egy önálló államot. Éppen 100 éve annak, hogy gyors egymásutánban mindkét ország történelmi területe feldarabolódott az ugyancsak egyedi körülmény, az I. világháborús vereség okán,⁶ ami a Kárpát-medencében részben új államok létrejöttével, részben a már létezők területének megváltozásával járt. 1918. október 28-án deklarálta Csehszlovákia a megalakulását, nem sokkal rá a Lajtán túl kikiáltották az örökös tartományokra nézve a köztársaságot, amit az ottani ideiglenes nemzetgyűlés november 12-én erősített meg (az Ausztria elnevezés csak ezután vált hivatalossá).⁷ Ezzel párhuzamosan, november 11-én újjáalakult Lengyelország, miután véget ért az 1795 óta tartó permanens felosztása, bár a szovjet-orosz és ukrán intervenciók miatt nyomban védekezésre kényszerült. December 1-jén összeforrta a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, a későbbi Jugoszlávia is, miután október végén Horvátország és Szlovénia kivált az addigi államkötelékből.⁸ A román csapatok megszállták Erdélyt, mint a „harmadik román fejedelemséget”, és a Partiumot; például október 6-án – éppen az aradi vértanúk emléknapján – foglalták el Aradot. Erdély és a Román Királyság unióját szintén december 1-jén proklamálták.⁹

A bizonytalan államterületűvé vált Magyarországon november 16-án kikiáltották a *nép-köztársaságot* (az akkori fogalom a demokratikus köztársaságnak felelt meg!), amelynek kormánya a rövid fennállása alatt azonban nem tudta a végrehajtó hatalmat az ország

⁴ Lásd a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról szóló 1867. évi XII. tc. 29–40. §-ait.

⁵ E kérdést elemzi: Szabó István: Decentralizált egységállam – szövetségi állam – államszövetség. In Gosztonyi Gergely – Révész T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti Parerga 2. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2018. 255–261.; Nagy Károly: *A nemzetközi jog*. Budapest, Antológia, 1999. 101–102.

⁶ Ruzsoly József: *Európa alkotmánytörténete. Előadások és tanulmányok középkori és újkori intézményekről*. Budapest, Püski, 2005. 395–396.; Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos (szerk.): *Magyarország története, 1918–1990*. Budapest, Korona, 1995. 8–12.; Görög Staub Károly – Patay Géza: *Wekerle Sándor*. Budapest, Helikon, 2011. 210–227.; Horánszky Lajos: *Tisza István és kora*. Budapest, Tellér, 1994. 1287–1323.; Hajdu Tibor: A nemzeti kérdés és az 1918–1919-es forradalmak. A dualizmus nemzeti politikájának csődje és a Monarchia felbomlása. In Andics Erzsébet (szerk.): *A magyar nacionalizmus kialakulása és története*. Budapest, Kossuth, 1964. 232–279.; Jászi Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása*. Budapest, Gondolat, 1982.

⁷ Szabó István: *Ausztria államszervezete, 1918–1955*. Budapest, PPKÉ JÁK, 2010. 37–51.; Wilhelm Brauner: *Osztrák alkotmánytörténet napjainkig*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem, 1994. 235–249.; Soós Katalin: *Burgenland az európai politikában (1918–1921)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971. 7–27.

⁸ Jerzy Topolski: *Lengyelország története*. Budapest, Gondolat, 1989. 301–317.; Heka László: *Szerbia állam- és jogtörténete*. Szeged, Bába, 2005. 147–171.; Heka László: *A szláv államok jogrendszerei*. Szeged, JATEPress, 2008. 24–29., 66–81., 85–87.

⁹ Fráter Olivér: *Erdély román megszállása, 1918–1919*. Tóthfalva, Logos Grafikai Műhely, 1999; Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Budapest, Forum Iuris, 2018. 369–371. (A hivatkozott fejezet Fegyveresi Zsolt munkája.)

egészére kiterjeszteni, illetve a hadiállapot nem várt fennmaradása – valójában a kapituláció ellenére bekövetkező fokozódása – közepette a *de facto* működő államszervezetet kialakítani. Az országgyűlés szünetelt, az országos Nemzetgyűlés összehívásának meg több közjogi akadálya is létezett – főként, hogy nem szerepelt a magyar (történeti) alkotmányban. Az sem volt tisztázott, miként szervezzék meg a választásokat: az utolsó dualizmuskori választójogi törvény, az 1918. évi XVII. tc. nem lépett hatályba, az 1913. évi XIV. és az 1914. évi XV. tc.-eket pedig a megváltozott körülmények miatt nem szándékozták, illetve már nem lehetett végrehajtani. Az 1918. évi I. és az 1919. évi XXVI. néptörvényeket (demokratikus választójog) az ideiglenes népkormány ugyan a Nemzeti Tanáccsal egyetértésben bocsátotta ki, de csak az anyagi jogi szabályokat tartalmazták sommásan.¹⁰ A tervbe vett alkotmányozó nemzetgyűlés még nem ülhett össze, a nemzetközi és diplomáciai helyzetben teljes káosz uralkodott, így végül a baloldali hatalomátvételt és a *tanácsköztársaság* létrehozását (1919. március 21.) nem tudta sem az új államfő, gr. Károlyi Mihály, sem az általa kinevezett, Berinkey Dénes vezette népkormány megakadályozni.¹¹

A Garbai Sándor és Kun Béla nevével jelzett szovjet (bolsevik) típusú „tanácskormány” még súlyosabb legitimitációs deficittel nézett szembe, mint az elődje, ennek ellenére az államhatalom gyakorlatában – főként a nemzeti véderő újjászervezésében és a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmánya kiadásában¹² – négy hónap alatt mégis tudott eredményeket felmutatni, ám mindezt az addigi alkotmányos intézményekkel és a többségi társadalmi értékrenddel nyíltan szembefordulva tette, ami miatt szükségképpen nem lehetett tartós életű. Közben Aradon egy ellenkormány alakult gr. Károlyi Gyula elnökletével, amely hamarosan a francia megszállás alatt lévő Szegedre menekült – e város ténylegesen kívül állt a tanácsköztársaságon, mert a francia haderő folytonos jelenléte okán a munkások direktórium a öt nap után távozni kényszerült¹³ –, s aminek a közjogi (alkotmányjogi) helyzete utóbb is szinte definiálhatatlan.

Az 1919 augusztusában létrejött hatalmi vákuum végül egy *de facto* – tehát valójában csak politikai konszenzuson nyugvó – minisztertanács alakításának kedvezett, amely maga sem látta időszerűnek használni sem a „királyi”, sem a „nép” jelzőket, mivel az államforma tulajdonképpen rendezetlen volt. Ugyanakkor a Friedrich István vezette ideiglenes kormány a népköztársaság intézményeitől részben, a tanácsköztársaságéitól teljesen elhatárolta magát. Az ősz folyamán létesített *fővezéri méltóság* legalább annyira nem

¹⁰ Siklós András: A népköztársaság. In Ránki György – Hajdu Tibor – Tilkovszky Loránt (szerk.): *Magyarország története, 1918–1919, 1919–1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976. 85–98., 125–144., 161–177.; L. Nagy Zsuzsa: *Magyarország története, 1918–1945*. Debrecen, Multiplex Média, 1995. 27–42.; Hajdu Tibor: *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom*. Budapest, Kossuth, 1968.

¹¹ Pölöskei-Gergely-Izsák (1995) i. m. 13–18.; Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Budapest, Kossuth, 1978. 293–295.; Hajdu Tibor: *Ki volt Károlyi Mihály?* Budapest, Napvilág, 2012.; Károlyi Mihály: *Az új Magyarországért*. Litván György (szerk.): *Válogatott írások és beszédek, 1908–1919*. Budapest, Magvető, 1968. 256–267.

¹² Halász Pál – Kovács István – Peschka Vilmos (szerk.): *A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1959. 55–72., 143–147., 183., 195.; Borsányi György: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Budapest, Kossuth, 1979. 139–198.; Hajdu Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest, Kossuth, 1969.

¹³ Blazovich László: *Szeged rövid története*. Dél-alföldi évszázadok 21. Szeged, 2005. 125.

volt része a történeti alkotmánynak, mint az év elején létrehozott köztársasági elnöki sem, az államszervezetbeli közjogi helye úgyszintén vitatott volt: a minisztertanácsnak nem lehetett tagja a felelős minisztériumra addig irányadó szabályok szerint (1848: III. tc.), de államfő sem volt, az pedig, hogy a hadügyminiszternek legyen alárendelve, ellenkezett a céljaival.¹⁴ Ebben a paradox helyzetben egy ideiglenes, egykamarás, ezért nem országgyűlésnek, hanem „csak” Nemzetgyűlésnek hívott törvényhozó testület alakítása mutatkozott megoldásnak, amihez a választási rendszert kénytelen kellenet ismét rendeleti úton konstruálták.¹⁵ Horthy Miklós budapesti bevonulása így demonstratív, nem közjogi aktus volt, az utóbbira az 1920. évi I. és II. tc.-ig várni kellett. A kormányzó által kinevezett magyar minisztertanács jogállása abban feltétlenül különbözött a dualizmuskorakétól, hogy a felelősségre vonásának módját az 1920. évi X. tc. rendezte egy új fórum, az Alkotmányvédelmi Bizottság útján, ami legalább annyira fontos változás volt, mint az államfői hatalom közjogi provizórium.

A trianoni békeszerződés csak 1921 júliusában lépett hatályba, ezáltal a hadiállapot *de jure* az 1918. évi novemberi kapitulációs nyilatkozatok ellenére majdnem három évvel később ért véget, ami nem csupán jogi szempontból igaz: a szerb csapatok Újszegedet például 1921 augusztusáig ténylegesen megszállva tartották. Addigra azonban a Kárpát-medencében és Csonka-Magyarországon is sok minden megváltozott.

3. AZ IGAZSÁGÜGY-MINISZTER JOGÁLLÁSA

A Magyar Igazságügyminisztérium a szóban lévő években, a hadiállapot és a forradalmak alatt is működött, mi több: éppen 1918 őszén költözött be az új székházába, ami hosszú várakozás után akkorra készült el. A népköztársaság hónapjaiban a minisztériumok továbbra is az 1848. évi III. tc. jogi bázisán álltak¹⁶ – annyival egészítették ki, hogy a minisztereket a kezeikre bízott pénzek vagy egyéb értékek netalán elsikkasztásáért a törvény rendes útján kellett felelősségre vonni (1919: XXII. ntv.) –, valamint ahhoz képest bővültek is, mivel a vallás- és közoktatásügyi igazgatás ketté vált egy-egy önálló szakminisztériumra, továbbá a kormány döntött a Német Minisztérium és a Nép gazdasági Minisztérium felállításáról

¹⁴ MNL OL K578, B.i. 502/1., 502/2.

¹⁵ Ruszoly József: Az első nemzetgyűlési választások előzményeihez. In Ruszoly József: *Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Püski, 2002. 188–203.; Ruszoly József: A nemzetgyűlési választások ügye a Friedrich-kormány előtt 1919 augusztusában. In Ruszoly József: *Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Püski, 2002. 204–206.; Szabó István: A választási rendszer az 1920-as nemzetgyűlési választásokon. In Máthé Gábor – Révész T. Mihály – Gosztonyi Gergely: *Jogtörténeti Parerga 1. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2013. 348–355.; Szabó István: Az államforma kérdése 1919/1920 fordulóján. In Mezey Barna – Révész T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2006. 585–597.

¹⁶ Szabó István: Néhány gondolat a miniszterek jogi felelősségéről a Lajtán innen és túl. In Balogh Judit – Szabó István (szerk.): *65 Studia in honorem István Stipta*. De iuris peritorum meritis 10. Budapest, KGRE ÁJK, 2017. 417–428.; Ruszoly József: „Egy új alkotmány Magyarországnak”. Az 1848: III. tc. létrejötte. In Ruszoly József: *Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Püski, 2002. 7–25.

(1919: VI. és X. ntv.) is. A tanácsköztársaság alatti igazságügyi igazgatás azonban nem volt ily módon a korábbi jogszabályainkhoz kapcsolható, a létezését csak a „hatalom átadására” és a szükségszerű folytonosságra alapozhatta.

Friedrich István és Huszár Károly kormányai kimondva-kimondatlanul is visszatértek az 1848/1867. évi gyökerekhez, ugyanakkor a kinevezésük a történeti alkotmányra tekintettel nem volt szabályos, és a közjogi felelősségük sem volt tisztázott. Az előbbi problémát a *kormányzói méltóság* konstruálása oldotta meg később (1920: I. tc.), a közjogi felelősség tekintetében azonban – igazodva az egykamarássá vált törvényhozó szervhez és az 1918. október 31. után 1919 augusztusának végéig kiadott jogszabályok megkérdőjelezett alkalmazhatóságához – változtatásokra nyílt szükség.

E célból fogadta el az első Nemzetgyűlés (1920–1922) az 1920. évi X. tc.-et, amely szerint a miniszterek felelősségre vonására irányuló közjogi bíraskodást egy újonnan létrehozott testület, az *Alkotmányvédelmi Bizottságból* alakuló bíróság gyakorolta, amely a vád alá helyezettakkal szemben a Nemzetgyűlés feloszlata esetén is köteles volt eljárni. Az Alkotmányvédelmi Bizottságba a Nemzetgyűlés titkos szavazással elnököt, két helyettes elnököt és 30 tagot választott a magyar állam olyan „független állású” polgárai közül, akik nem voltak tagjai a törvényhozó szervnek.¹⁷ Ezzel egy időben a Curia és a Közigazgatási Bíróság a teljes üléseikben titkos szavazással 15-15 tagot választottak az elnökeik, a másodelnökeik, a tanácselnökeik és az egyéb bíráik sorából.¹⁸ A megválasztott 60 személy e tisztelet nem utasíthatta vissza. A Nemzetgyűlés a miniszter vád alá helyezését az összes tagjai általános többségének szavazatával rendelhette el. Ennek megtörténtekor az ítélőbíróságot az Alkotmányvédelmi Bizottság elnöke az alábbiak szerint alakította meg, míg a vádlóbiztost maga a Nemzetgyűlés jelölte ki.

¹⁷ Az 1920-ban megválasztott elnök dr. Töry Gusztáv volt igazságügy-miniszter, az elnökhelyettesek dr. Szilassy Aladár volt közigazgatási bírósági másodelnök és dr. Concha Győző egyetemi tanár, kir. udvari tanácsos lettek. A Nemzetgyűlés által választott tagok: Raffay Sándor bányakerületi ágostai evangélikus püspök, gr. Mikes János szombathelyi püspök, Hanauer A. István váci püspök, dr. Zsigmondy Jenő ügyvéd, bányai evangélikus felügyelő, Petri Elek református püspök, dr. Juhász Andor budapesti kir. ítélőtáblai elnök, gr. Dessesffy Aurél belső titkos tanácsos, gr. Esterházy László belső titkos tanácsos, Nagy Ödön volt kereskedelmi és váltótörvényeségi elnök, Darányi Ignác volt földművelésügyi miniszter, Dubravszky Róbert volt földművelésügyi államtitkár, gr. Somssich László belső titkos tanácsos, gr. Széchenyi Bertalan belső titkos tanácsos, Pap Elek nyugalmazott államtitkár, dr. Gaál Jenő műegyetemi tanár, dr. Popovics Sándor volt pénzügyminiszter, Bernáth István magyar gazdaszövetségi alelnök, Berzeviczy Albert az MTA elnöke, br. Kürthy Lajos volt közlélemezési miniszter, Végh József nyugalmazott kúriai bír. Grosschmid Béni egyetemi tanár, dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár, dr. Nagy Ernő egyetemi tanár, dr. Réz Mihály egyetemi tanár, dr. Polner Ödön egyetemi tanár, dr. Kossalka János műegyetemi tanár, dr. Sebess Dénes volt igazságügyi államtitkár, Németh István református püspök, Barthely István nyugalmazott tábornagy és Csanády Frigyes belső titkos tanácsos. Forrás: MNL OL K577, L8. (1920).

¹⁸ A bíró tagok felsorolása (1920): Vargha Ferenc, Deák Péter és dr. Balogh György kúriai tanácselnökök, Adolf Sebestyén, Rötth László, Füzesséry Tibor, Istvánffy Lajos, Dániel Lajos, Olchváry Zoltán, Agoraszto Péter, Magyar István, Dicsófi Sándor, Jékey Dániel, Módly Béla és Csizinszky Ágost kir. kúriai bírák; Sárffy Guidó és dr. Szinyei-Merse József közigazgatási bírósági tanácselnökök, Baróti Ede, Gulya László, Gyurkovich László, Horváth Géza, Lampel Hugó, Szeless László, Várady József, LeFevre Dezső, Szász Béla, Majzik Viktor, Bothos Gyula, Kéler Gyula és Székács Aladár kir. közigazgatási bírák. Forrás: MNL OL K577, L8. (1920).

A Bizottság elnöke a kitűzött határnapon a megjelentekhez kérdést intézett, tudniillik, hogy nem állt-e a megválasztott tagok valamelyike a vádlottal egyenes ágon vagy unokatestvérig bezárólag oldalágon rokonságban, vagy a tagok valamelyikére nézve a vádlott elítélése, illetve felmentése nem járt-e vagyoni előnnyel vagy kárral, és általában volt-e tudomásuk olyan viszonyról vagy körülményről, amely a megválasztott tagok valamelyikének elfogulatlanságát aggályossá tette. Az esetleg bejelentett akadályok felett az elnök a jelen levő bizottsági tagok előtt – az illető tagnak, a vádlóbiztosnak és a vádlottnak vagy a védőjének meghallgatása után – határozott. Ha az elnök a rokonsági viszonyt vagy a vagyoni érdekeltséget megállapította, illetve az aggályt alaposnak találta, az érintett tagot a bírói tiszt alól felmentette, valamint azt is, akit e tisztség ellátásában súlyos betegség gátolt. Az *ítélőbíróság* megalakítását akkor lehetett folytatni, ha mind a tagsággal rendelkező bírák, mind az egyéb polgárok sorából választottak közül legalább 18-18 fő bennmaradt és jelen is volt.

A bíróságot 12 rendes és négy póttag kiválasztásával úgy kellett létrehozni, hogy hat rendes és két póttagja a bírák, illetve ugyanennyi az egyéb polgárok sorából választottak közül származó legyen. E tagok kiválogatásánál fele-fele arányban mind a vádlóbiztos (vádlóbiztosokat), mind a vádlottat (vádlottakat) esküdtszéki jellegű visszautasítási jog illette meg (*voir dire*).¹⁹ Mindkét csoportból annyi tagot utasíthattak vissza, ahánnyal több volt a megmaradtak száma a bíróság megalakításához szükséges rendes és póttagokénál. Ha ez a szám páratlan volt, a vádlott eggyel több személyt utasíthatott el. A bíróság az így kiválasztott 12 rendes tagból állt, de a vádbeli kérdések tárgyalásánál e tagokon felül a póttagoknak is jelen kellett lenniük, ugyanis a rendes tag akadályoztatása esetén a helyébe a sorshúzás sorrendje szerinti és ugyanazon csoportba tartozó egyik póttag lépett.²⁰

A bíróság az elnökét a saját kebelében titkos szavazással választotta meg, aki ezután a tárgyalás előkészítése végett a tagokból egy háromtagú tanácsot hozott létre. A beérkezett indítványok felől, valamint általában a tárgyalás kitűzése előtt esetleg felmerülő minden olyan kérdésben, amely előzetes bírói intézkedést tett szükségessé, a tanács határozott. Maga az érdemi bizonyításfelvétel nyilvános, szóbeli tárgyaláson történt. A vád alá

¹⁹ Badó Attila: *Ártatlanok vagy bűnösök? Az Egyesült Államok esküdtszékeinek vitatott döntései*. Szeged, 2016. 248–251., 259–276.; Antal Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéletábrák, bírói jogviszony, esküdtszék*. Dél-alföldi évszázadok 23. Szeged, 2006. 197–200., 265–277., Antal Tamás: *Az angliai esküdtszéki rendszer kritikája és reformja a 19. század elején*. *Jogtudományi Közöny*, 70. (2015), 2. 79–89.

²⁰ A törvény 8. §-a a *voir dire*-ről ekként rendelkezett:

„(1) A bíróság tagjainak kiválasztása úgy történik, hogy az alkotmányvédelmi bizottság elnöke a megmaradt bizottsági tagoknak külön papírszeletre írt nevét felolvassa és egyfelől az ítéelő bírák sorából, másfelől az egyéb polgárok sorából választott tagok nevét külön-külön urnába helyezi. (2) Az elnök az urnában levő papírszeleteket előbb az egyik, azután a másik urnából egyenkint kihúzza, és mindegyik papírszeletnek kihúzása és a rajta levő névnek felolvasása után kérdést intéz előbb a vádlóbiztoshoz, azután a vádlotthoz, illetőleg védőjéhez, hogy az illető tagot elfogadják-e? (3) Erre a vádlóbiztos és utána a vádlott »elfogadom« vagy »visszautasítom« szóval nyilatkozik. A nyilatkozás elmulasztását elfogadásnak kell tekinteni. (4) Ha az elnök az urnából annyi olyan tag nevét húzta ki, akiket a jogosultak egyike sem utasított vissza, amennyi az illető csoportból a bíróság megalakításához szükséges, vagy ha a jogosultak visszautasító jogának kimerülte után a szükséges számból még hiányzó tagok neveit az urnából kihúzta: a bíróság tagjainak névsorát felolvastatja. (5) Póttagok azok lesznek, akiknek nevét az elnök utoljára húzta ki az urnából.”

helyezett miniszter bűnösségének megállapításához legalább nyolc szavazatra volt szükség, egyéb kérdésekben a bíróság egyszerű szavazattöbbséggel határozott. Szavazategyenlőség esetében az vált határozattá, ami a vádlottra nézve kedvezőbb volt. Az eljárási rendjét egyebekben a bíróság a bűnvádi és a polgári perrendtartás alapelveinek figyelembevételével maga állapította meg.

A vádlott bűnösségének és a cselekmény súlyának figyelembevételével a bíróság a büntető törvényekben ismert bármely büntetést a belátása szerint, szabadon alkalmazhatta, ezenfelül a vádlottat az államkincstár javára megállapítandó összeg megfizetésében is maraszthalhatta, az alkotmány súlyos megsértése esetében pedig ellene a hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló 1915. évi XVIII. tc.-ben megállapított jogkövetkezményeket²¹ szintén kimondhatta. Az állam magánjogi igénye felől a bíróság maga határozhatott. Az ítélettel szemben nem létezett jogorvoslat, azaz végérvényes volt, mivel az 1920. évi XVII. tc.-ben foglalt kormányzói kegyelem erre az esetre nem vonatkozott; végrehajtási kegyelmet legfeljebb csak a törvényhozó szerv adhatott.

E rendelkezéseket – *visszaható hatállyal!* – alkalmazni kellett azokra nézve is, akiket a Nemzetgyűlés, mint az e törvény életbelépte előtt – habár nem alkotmányos úton – létrejött minisztérium (kormány) tagjait, avagy mint az 1919. március 21. előtt alakult népköztársaság elnökét (azaz gr. Károlyi Mihályt) vagy miniszterét az 1848. évi III. tc.-ben meghatározott valamely cselekmény²² miatt netán vád alá helyezte. A jogszabály célja tehát nemcsak a jövő minisztereire és kormányaira tételeződött, hanem megalapozta a Károlyival szemben érvényesítendő későbbi felelősségre vonás egyik lehetséges módját is.

²¹ Az 1915. évi XVIII. tc. 1. és a 2. §-ainak (1) bekezdései ekként rendelkeznek:

„1. § (1) Akit a háború idejében az a nyomatékos gyanú terhel, hogy az ellenséghez pártolt és azt kémkedéssel, fegyveres szolgálattal vagy másnemű szolgáltatással támogatta, vagy evégből ellenséges csapathoz csatlakozott, vagy önként ellenséges területre távozott, annak belföldön található ingó és ingatlan vagyonára az állam igényének biztosítása végett a kir. ügyészség indítványára, akár a polgári, akár a katonai büntetőbíróság hatáskörébe tartozik az elkövetett bűncselekmény miatt a bűnvádi eljárás, azonnal – a veszély igazolása nélkül is – a végrehajtási törvénynek megfelelő zárlatot kell elrendelni. Az ily zárlatot az igazságügyminiszter által külön kijelölendő vizsgálóbíró rendeli el.”

„2. § (1) Aki az 1. §-ban említett cselekménnyel a magyar büntető törvényekben meghatározott felségsértés vagy hűtlenség bűncselekményét követi el, a cselekményéből keletkező kár, sérelem és egyéb hátrány megtérítéséért – tekintet nélkül a hátrány nagyságára és arra, hogy tényleg bekövetkezett-e – a belföldön található vagyonával akként felel, hogy az a bűncselekmény elkövetésével törvénytől fogva az államra száll.”

²² Az 1848. évi III. tc. 32. §-a ekként fogalmazott:

„A ministerek feleletre vonathatnak: a) Minden oly tettért, vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, vagy a tulajdon szentségét sérti, s általuk hivatalos minőségükben követték el, vagy illetőleg adatik ki. b) A kezeikre bízott pénz, s egyéb értékek elsikkasztásáért, vagy törvényellenes alkalmazásáért. c) A törvények végrehajtásában, vagy a közcsend és bátorság fenntartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók valának.”

4. A GYÁMKORMÁNYZÓI ÉS A NÁDORI MÉLTÓSÁG TERVEZETE

Az I. világháború és az azt követő forradalmak idején az Igazságügyminisztérium többször foglalkozott az utolsó magyar király, IV. Károly joghelyzetével a trónfosztásról szóló 1921. évi XLVII. tc.-et megelőzően is.²³ Gr. Tisza István kormánya készítettett egy tervezetet 1917-ben, amit azonban átdolgozás végett akként kért Wekerle Sándor módosítani, hogy a magyar király tartós akadályoztatása esetén elsősorban a királyné, míg a király kiskorúsága idején elsődlegesen az anyakirályné lássa el a *gyámkormányzó tisztségét*.²⁴ Töry Gusztáv igazságügy-miniszter²⁵ a gyámkormányzóról szóló második tervezetet 1918 júniusában véglegesítette, egyúttal mellékelte egy lényeges észrevételt arról, hogy e kérdésben az osztrák *Reichsrat*nak ugyancsak döntenie kellett, mert a fent említett reálunióból eredően, s arra tekintettel, hogy az osztrák császár és a magyar király egyazon személyben perszonalifikálódott, az államfő jogállása kérdésköreiben a két állam törvényeinek egymásra tekintettel kellett lenniük.²⁶ Az 1848 ősze óta betöltetlen *nádori méltóság* újjáélesztése szintén szóba került lehetséges megoldásként: a vonatkozó törvénytervezet 1918. október 28-án megállapított szövegét éppen az őszirózsás forradalom idején küldte el a minisztérium a kormányfőhöz, aki a kézbesítéskor már gr. Károlyi Mihály volt.²⁷

Ugyan mindkét jogszabálytervezet a népköztársaság két héttel későbbi kikiáltása miatt meghaladottá vált, az alkotmánytörténeti jelentőségük okán és mert tudomásunk szerint ezek szövegét eddig – legalábbis a szóban lévő forrásból – még nem publikálták, az alábbiakban először közöljük azokat:

Törvényjavaslat a gyámkormányzóról [Tervezet, 1918]²⁸

1. § *Ha a király kiskorú, vagyis tizenhatodik életévét még nem töltötte be, vagy ha őt a királyi hatalom gyakorlatában egyéb ok tartósan akadályozza, a királyi hatalmat kiskorúságának vagy akadályoztatásának megszűntéig gyámkormányzó gyakorolja.*

2. § *Azt, hogy az 1. § értelmében gyámkormányzóságnak helye van, vagy, hogy véget ér, a kormány előterjesztésére az országgyűlés mindkét háza együttes ülésen állapítja meg.*

²³ [Anonim]: *IV. Károly visszatérési kísérletei*. Kiadja a M. Kir. Minisztérium (2 füzetben). Budapest, é.n.; Somogyi István: *Hartensteintől Funchalig. Egy királydráma története hiteles adatok nyomán*. Budapest, Szerzői kiadás, 1936.; Zsiga Tibor: *Horthy ellen, a királyért*. Budapest, Gondolat, 1989. 97–158.; Hegedűs Sándor: *Az utolsó trónfosztás*. Budapest, Kossuth, 1970. 173–184.

²⁴ MNL OL K578, B.i. 444/1–4.

²⁵ Bódiné Beliznai Kinga: Töry Gusztáv – kodifikátor és kúriai elnök (1857–1925). In Bódiné Beliznai Kinga (szerk.): *A Kúriai és elnökei IV*. Budapest, HVG-ORAC, 2016. 11–51.

²⁶ MNL OL K578, B.i. 444/5–7.

²⁷ MNL OL K578, B.i. 444/8.

²⁸ MNL OL K578, B.i. 444/5.

A kormány az országgyűléshez a gyámkormányzóság fennmaradásáról évenként, megszüntetésére nézve pedig az ezt maga után vonó ok beálltával haladéktalanul jelentést tesz.

3. § Amennyiben a 4. § értelmében más intézkedés nem történt, a gyámkormányzói tiszttel abban az esetben, ha a királyi hatalom gyakorlásában a nagykorú király van tartósan akadályozva, első sorban a királynét, másodsorban az özvegy anyakirálynét, harmadsorban az uralkodóháznak cselekvőképes nagykorú tagjait illeti meg, mégpedig az utóbbiakat abban a sorrendben, amelyben az 1723. évi I. és II. törvénycikk értelmében²⁹ a trónöröklésre hivatva volnának.

A király kiskorúságának tartamára a gyámkormányzói tiszttel betöltésére, amennyiben a 4. § értelmében más intézkedés nem történt, első sorban az özvegy anyakirálynét, utána pedig az előző bekezdésben harmadsorban felsoroltak az ott megállapított sorrendben hivatottak.

4. § A nagykorú király arra az esetre, ha a királyi hatalom gyakorlásában tartósan akadályozva volna, önmagának, valamint az 1. § esetére utódainak gyámkormányzót rendelhet a 3. § szerint erre hivatottak közül, tekintet nélkül az ott megállapított sorrendre. Ugyanígy kirendelheti továbbá közülük azt is, aki a gyámkormányzó halálának vagy őt tartósan gátló más körülmény beálltának esetében a gyámkormányzó tiszttel viselje.

Az előbbi bekezdésben említett kirendelések érvényességéhez okirat szükséges, amelyet a király a közös külügyminiszternek, továbbá a magyar és az osztrák miniszterelnöknek jelenlétében ír alá, és amelyet, ha azt a király szellemi és elhatározó képességének teljes birtokában állította ki, a nevezett miniszterek ellenjegyznek.

²⁹ Az 1723. évi II. tc. a hivatkozott tárgykörben ekként rendelkezett:

„5. § Ő legszentségesebb császári és királyi felsége [=III. Károly] férfijának magvaszakadtával (mely magvakadást Isten legkegyelmesebben távol tartani méltóztatnék) az öröklési jogon való utódlást Magyarországon és koronájában, s az Isten segedelmével már visszaszerzett és visszaszerzendő ehhez tartozó részekben, országokban és tartományokban, felséges osztrák házában [=Habsburg-ház] nőgára is és pedig első helyen a fent tisztelt most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felségnek.

6. § Azután, ennek magvaszakadtával, a néhai boldogult Józsefnek [=I. József],

7. § S ezeknek is magvaszakadtán, a néhai dicső Lipótnak [=I. Lipót], császároknak s Magyarország királyainak ágyékából leszármazókra, és ezeknek törvényes, római katolikus, mindkét nemű ausztriai főherczeg utódaira, a most uralkodó legszentségesebb császári és királyi felség részéről a Németországban s azon kívül fekvő s Magyarországgal, meg az ehhez kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal, az előrebocsátott jog s rend szerint, feloszthatatlanul s elválaszthatatlanul, kölcsönösen és együttesen örökösödésileg birtoklandó más országaiban s tartományaiban is megállapított elsőszülöttségi renndhez képest, uralkodás és kormányzás végett átruházzák. [...]

9. § És ekképpen, a felséges osztrák házba [=Habsburg-ház] behozott és elismert eme női utódlást (kiterjesztve arra most, mindenkorra az 1687. évi 2. és 3., s hasonlóképen az 1715. évi 2. és 3. törvénycikkeket) a fentebb említett rend szerint megállapítják.

10. § S elhatározzák, hogy azt e felséges ház említett nőága az előbbi módon örökösökül és utódokul megjelölt mindkét nemű ausztriai főherczegek azt elfogadják, helybenhagyják és az ország s a hozzá kapcsolt részek, országok és tartományok karainak és rendjeinek az előrebocsátott és a legszentségesebb császári és királyi felségtől [=III. Károly] hasonlóan legkegyelmesebben előzetesen megerősített hitleveles, valamint más fentebb kijelentett szabadságaival s előjogaival együtt, a fent idézett cikkek tartalma szerint, minden következő időkben, koronázás alkalmával megtartsák.”

A király a jelen § alapján tett intézkedéséről a kormány az országgyűléshez haladéktalanul jelentést tesz.

5. § A gyámkormányzó a királyt megillető összes fejedelmi jogokat az alkotmány keretei közt a király nevében gyakorolja. Gyámkormányzói tisztének viselésében személye sérthetetlen és felelősségre nem vonható.

Gyámkormányzó a tisztét csak akkor gyakorolhatja, ha az országgyűléshez a miniszterelnök ellenjegyzésével ünnepélyes okiratot intéz, amelyben magát az alkotmány sértetlen fenntartására, valamint általában a törvények megtartására kötelezi, és ezt az országgyűlés mindkét házának együttes ülésében esküjével megerősíti.

6. § A gyámkormányzót a kiskorú király személyére, különösen az ő nevelésére vonatkozó kérdésekben uralkodói gyámtanács támogatja, amely a gyámkormányzón mint elnökön felül négy tagból áll. E négy tag közül kettőt a magyar, kettőt pedig az osztrák kormány előterjesztésére a gyámkormányzó nevez ki.³⁰

A kiskorú király nevelésének irányítása azonban abban az esetben is az özvegy anyakirálynét illeti meg, ha a gyámkormányzói tisztet nem ő viseli. E feladatában őt az előző bekezdésben említett uralkodói gyámtanács támogatja.

7. § Ha azt, aki a gyámkormányzói tisztre hivatva van, e tiszt viselésének megkezdésében vagy folytatásában súlyos betegség vagy más ok tartósan gátolja, és akadályoztatását az országgyűlés mindkét háza együttes ülésben megállapítja, a gyámkormányzói tisztet mással kell a 3. § értelmében betölteni.

Az előbbi bekezdés rendelkezését kell alkalmazni akkor is, ha a gyámkormányzói tisztre hivatott özvegy anyakirályné újabb házasságot köt, vagy ha az uralkodóháznak az a tagja, aki a gyámkormányzói tisztre hivatva volna vagy az uralkodóháznak az ő ágához tartozó más tagja [egy] harmadik államban az állam feje.

A királyi hatalmat a jelen törvény értelmében már gyakorló gyámkormányzó nem veszti el a gyámkormányzói tisztét azért, mert az uralkodóháznak a királyhoz a 3. § szerint közelebb álló tagja időközben nagykorúvá vált, vagy, mert időközben megszűnt az az egyéb ok, amely miatt a gyámkormányzói tisztet nem ő viseli.

8. § Ha a 2. vagy a 7. §-on alapuló megállapítás végett az országgyűlés egybehívása szükséges, a minisztérium előterjesztésére és a miniszterelnök ellenjegyzésével az, akit a gyámkormányzói tiszt a jelen törvény értelmében megillet, az országgyűlés egybehívását a királyi hatalom gyakorlásának reá szállása előtt is elrendelheti.

9. § E törvény hatályba lépésének és érvényben maradásának az a feltétele, hogy Ausztriában, az ott fennálló jogszabályok értelmében alkotott hasonló rendelkezések lépjenek hatályba és maradjanak érvényben.³¹

³⁰ Ez a paritás az 1723. évi *Pragmatica Sancti*óból következett, amely az uralkodói államfői hatalom feloszthatatlan és elválaszthatatlan (*indivisibiliter ac inseparabiliter*) gyakorlását írta elő a Magyar Korona országaira és az osztrák örökös tartományokra nézve. Lásd ehhez az 1723. évi II. tc. 7. §-át az előző lábjegyzetben!

³¹ Lásd az 1867. évi XII. tc.-nek a 4. lábjegyzetben hivatkozott §-ait, valamint konkrét példaként hasonló jogtechnikai megoldásra: Antal, Tamás: *A Hundred Years of Public Law in Hungary (1890–1990): Studies on the Modern Hungarian Constitution and Legal History*. Novi Sad, Agape Doo, 2012. 55–76.

Ha a 2. §-on alapuló megállapítás értelmében az egyik államban gyámkormányzóságnak helye nincs vagy ott véget ért, az nem állhat be vagy nem maradhat fenn a másik államban sem.

A gyámkormányzói tisztnak a 7. § értelmében mással való betöltése csak abban az esetben állhat be, ha a gyámkormányzói tisztre hivatott személy akadályoztatásának a 7. §-on alapuló megállapítása mindkét államban bekövetkezett.

10. § *A jelen törvény életbe lépésével hatályukat veszítik azok a korábbi jogszabályok, amelyek az ezúttal szabályozott kérdésekre vonatkoznak.*³²

11. § *Ezt a törvényt a minisztérium hajtja végre.*

Törvényjavaslat a nádori méltóság betöltéséről és a nádor jogköréről [Tervezet, 1918]³³

1. § *A nádori méltóságot haladéktalanul be kell tölteni.*³⁴

A nádort az országgyűlés mindkét háza együttes ülésben szabadon választja a magyar állampolgárok közül.

*A nádor megválasztását törvénybe kell iktatni.*³⁵

2. § *Ha a király kiskorú, vagyis a 16. életévét még be nem töltötte, vagy ha őt a királyi hatalom gyakorlásában egyéb ok tartósan akadályozza, a koronás királyt megillető összes fejedelmi jogokat az alkotmány korlátai közt a király nevében a nádor gyakorolja. Ugyanez áll, ha a király a miniszterelnök ellenjegyzésével az országgyűléshez intézett okiratában kijelenti, hogy a királyi hatalom gyakorlásával a nádort bizza meg.*

*Azt, hogy a királyi hatalom gyakorlása az előbbi bekezdés értelmében a nádorra száll, a kormány előterjesztésére az országgyűlés állapítja meg. Ugyancsak a kormány előterjesztésére az országgyűlés állapítja meg, hogy a királyi hatalom gyakorlása a nádorról a királyra száll vissza.*³⁶

3. § *A második § első bekezdésében megállapított tisztnak viselésében a nádor személye sérthetetlen és felelősségre nem vonható.*

A nádor tisztét csak akkor gyakorolhatja, ha az országgyűléshez a miniszterelnök ellenjegyzésével ünnepélyes okiratot intéz, amelyben magát az alkotmány sértetlen fenntartására, valamint általában a törvények megtartására kötelezi, és ezt az országgyűlés mindkét házában együttes ülésében esküjével megerősíti.

Az előbbi bekezdésben említett okiratot és a nádor eskütételét törvénybe kell iktatni.

³² E rendelkezések különösen a nádor jogállását érintették. Lásd a 34–37. lábjegyzeteket!

³³ MNL OL K578, B.i. 444/8.

³⁴ Az 1847/8: III. tc. azon intézkedéseinek, amelyek a nádor mint királyi helytartó jogkörére vonatkoznak, módosításáról és a nádorválasztás elhalasztásáról szóló 1867. évi VII. tc. 2. §-a szerint „mindaddig, míg a nádori méltóság hatásköre a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg, törvény által szabályozva nem lesz: a nádorválasztás elhalasztatik”.

³⁵ Lásd ehhez az 1608. évi koronázás előtti 3. tc., az 1848. évi II. és III. tc., illetve az 1867. évi VII. tc. rendelkezéseit.

³⁶ Vö.: 1485. évi 2. és 10. tc.-kel, az 1526. évi 22. tc.-kel és az 1848. évi III. tc.-kel.

4. § Ez a törvény kihirdetésének napján lép életbe.

Ugyanakkor hatályukat veszítik a fennálló törvényeknek mindazok a rendelkezései, melyek a jelen törvényben foglaltakkal ellenkeznek; különösen hatályukat veszítik azok a rendelkezések, amelyek a nádort a királyi hatalom gyakorlásán kívül hatósági jogkörrel is felruházták.³⁷

5. § Ezt a törvényt a minisztérium hajtja végre.

A két szöveg között a legjelentősebb különbség abban áll, hogy míg az első a gyámkormányzói méltóság létesítésével egy új közjogi intézményt hozott volna létre, külföldi mintákra, addig a második a magyar alkotmánytörténet keretei közé törekedett beilleszteni a jogi probléma megoldását. Szintén lényeges rámutatni arra, hogy a nádorról szóló tervezet csak néhány nappal a forradalom előtt készülhetett el, körülbelül a birodalmi reformról kiadott császári manifesztummal egy időben, ezért az osztrák törvényhozásra már nem is utalt, attól függetlenül kívánta a király helyettesítését szabályozni. Érdemes összevetni *A Magyar Szent Korona országai függetlenségéről* szóló törvénytervezettel, amelyet Wekerlével és Sztérényi Józseffel együttműködve ugyancsak Tőry Gusztáv (minisztériuma) fogalmazott meg.³⁸ Viszont megegyeztek a fentebbiek abban, hogy kiemelt jelentőséget tulajdonítottak az országgyűlés jogainak, valamint a felelős magyar kormány *parlamentáris kötelességeinek*; egyben akarva-akaratlan mintául szolgálhattak a későbbi kormányzói tisztség formulázásához is.

5. KÖZJOGI ÉS NEMZETKÖZI JOGI KÉRDÉSEK A BÉKESZERZŐDÉS ÉS A FOGOLYCSERÉK KÖRÜL

1919 novemberében a Külügyminisztérium arról kért állásfoglalást, hogy a tanácsköztársaság alatt a „vörös hadsereg” által a szövetséges (antant) és a társult hatalmaknak a fegyverszüneti megállapodást megsértve okozott károkért a magyar állam vajon *felelősséggel tartozott-e?* Az aláírás nélküli válaszirat – ami ténylegesen egy tervezet lehetett – több szempontból érdekes. Először, mert *expressis verbis* rögzítette a következőket: „[A] gróf Károlyi Mihály vezetése alatt álló kormány már kezdettől fogva képtelennek bizonyult a rend fenntartására, s helyett csupán a kormányzat látszatának a felkeltésére szorítkozott, amidőn saját akarata gyanánt tüntette fel azt, ami a lakosság egy csekély, minden zavargásra kapható és részben a felbomlasztott fegyveres erő kereteibe illeszkedett rétege egyes felbujtók üzelmei folytán tőle zavargások, fegyveres tüntetések útján és más hasonló módokon kierőszakolt.”³⁹ Ugyanakkor hozzátette a véleményező, hogy a helyzetet súlyosbította

³⁷ Pl.: az ország és a jászok-kunok főkapitánysága, az örökös Pest vármegyei főispánság, a birtokadományozási jog, a helytartói hatalom, az egyes különbíráskodási jogok. L. különösen az 1485. évi 4., 9., 11. tc., 1498. évi 47. és 70. tc., 1523. évi 51. tc., 1556. évi 35. tc., 1608. évi k.u. 2. tc., 1609. évi 66. tc., 1715. évi 5. és 33. tc. s az 1723. évi 4. tc. rendelkezéseit.

³⁸ Görög Staub – Patay (2011) i. m. 213–214.

³⁹ MNL OL K578, B.i. 505/1.

a szomszédos megszálló államok azon jogszerűtlen magatartása, amellyel a demarkációs vonalat egyféle „gazdasági határvonal gyanánt kezelték”, és a magyar javakat a maguk részére elszállították. Másodsor, azért is érdekes, mert kifejezetten úgy fogalmazott: „amidőn gróf Károlyi Mihály kormánya a növekvő anarchiát már egyre kevésbé tudta leplezni, az uralmat a bolsevikiekkel szövetkezett szociáldemokrata vezéreknek adta át, akik nyomban hozzá láttak a rémuralom szervezéséhez, oroszországi mintára”. Azonban nyomatékosan jelezte az Igazságügyminisztérium átírata, hogy az antanthatalmak a kialakult és az orosz mintából ismert körülményeket nem akadályozták meg, noha a fegyverszüneti megállapodások tartalma és a tanácskormány kezdeti szervezetlensége miatt a stratégiai helyek megszállásával elejét vehették volna a kibontakozott proletárdiktatúrának. De nemcsak ezt nem tették meg, hanem még a Szegeden működő, gróf Károlyi Gyula-féle ellenkormány tevékenysége elé is akadályokat gördítettek.

Végkövetkeztetésül a válaszirat úgy fogalmazott: azon jogelv alapján, miszerint nem tarthatnak igényt kártérítésre, akik a kár bekövetkezését a jogaikkal élve maguk elháríthatták volna, „a bolsevista rémuralom alatt nekik okozott károk megtérítését nem követelhetik”. Ezt támogatta az a hivatalos nézet is, miszerint a forradalmi kormányzótanács „nem volt a magyar állam képviselője”, a vörös hadsereg pedig „nem volt a magyar állam hadserege”, ezért azok magatartását és a nemzetközi kötelezettség megszegését nem lehetett a magyar állam terhére róni.⁴⁰ A trianoni békeszerződés jóvátételre vonatkozó cikkei egyébként e károkról kifejezetten nem rendelkeztek, de az is igaz, hogy maga a hadiállapot nemzetközi jogi értelemben csak a diktátum életbelépésekor, 1921. július 26-án szűnt meg.⁴¹

Az Igazságügyminisztérium a *fogolycserék előkészítésébe* is aktívan befolyt, mivel a mindenkori külügyminiszter 1920 szeptemberétől kapcsolatot tartott az igazságügyi kormányzervekkel különböző, esetünkben a román állam által kiadni kért, politikai bűncselekmények miatt vagy egyébként fogva tartott személyek ügyeiben is. A felkutatásuk annál inkább érdekében állt a magyar hatóságoknak, mert „az illetők feltalálásuk esetén a közel jövőben valószínűleg felhasználhatók lesznek román börtönökben sínylő magyar állampolgárok kicserélés útján való kiszabadítására. [...] E tárgyalások esetleg lehetővé teszik nagyobb számú érdemes honfitársunk kicserélését elítélt vagy bűnvádi eljárás alatt lévő, általunk fogva tartott román állampolgár[ral] vagy román nemzetiségű büntetettel.” Mindezekre tekintettel Tomcsányi Vilmos Pál – immár miniszterként – szeptember 14-én felszólított több főügyészséget, hogy mielőbb készítsenek kimutatást a felügyeletük alatt álló büntetés-végrehajtási intézetekben lévő említett fogvatartottakról, különösen a súlyosabb büntettek miatt elítéltekről. Annak érdekében, hogy

⁴⁰ MNL OL K578, B.i. 505/1.

⁴¹ A m. kir. minisztérium 1921. évi 7.200. M.E. számú rendelete a trianoni békeszerződés életbelépéséről. In Magyarország Rendeletek Tára (a továbbiakban: MRT) 1921. Budapest, 1922. 241–242. (A jelen tanulmány 39–41. jegyzetpontjaihoz tartozó két bekezdésnyi fenti szöveg első közlésének helye: Antal Tamás: *Az Igazságügyi Minisztérium története, 1867–1944. Fejezetek a polgári kor évtizedeiből. Az Igazságügyi Minisztérium története, 1867–1990, 1. kötet.* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2018. 86–87.)

mennél több egyenkénti cserére kerülhessen sor, utasította az ügyészségeket arra is, hogy a folyamatban állott perek „fokozott szigorral kezeltesse, értve ez alatt azt, hogy vitás esetekben a királyi ügyészség az ilyen bűnügyekben lehetőleg a megengedett legsúlyosabb minősítés alapul vétele mellett tegye folyamatba a bűnvádi eljárást, illetőleg emeljen vádat”. A külügyminiszter, Csáky Imre szigorúan bizalmas megkeresésében egyébként a „bizonyos társadalmi állással bíró, értékes magyar állampolgárok kiszabadítása” fordulat szerepelt. Ugyanakkor tudatában volt, hogy „a büntettek kicserélése a nemzetközi jognak nem intézménye”, valamint annak is, hogy ez a csere nem lesz hosszú távon fenntartható, mivel jóval több magyar rekedt Románia területén, mint fordítva. Egyúttal máris megnevezett egy férfit, az egyik oláh püspök rokonát, aki iránt az átirat szavai szerint a „románok élénk érdeklődést” mutattak, továbbá hét másik személyt, akik szintén Magyarország területén tartózkodtak.⁴²

1920 szeptembere végén a miniszterelnökségről rövid úton érkezett az újabb megkeresés, amely részint bővítette, részint pontosította az előzőt, mivel abban a közölt nevek még hiányosan és többször pontatlanul szerepeltek. Szóba hozott 11 román és egy szlovák nemzeti-ségű egyént, akik neveit az előző jegyzékben feltehetően élőszó alapján rögzítették, ez lehetett az elírások oka. Volt közöttük többek közt egy főszolgabíró, egy csendőrőrmester, két főhadnagy, egy battonyai lelkész és leánya, valamint egy mérnök is, azonban az nem derült ki, miért tekintették őket lényegesnek a román hatóságok. Október elején pedig sürgető átirat érkezett az igazságügy-miniszterhez; az addigi kutatások nemigen vezettek eredményre.⁴³

Egy későbbi dokumentumból megtudhatjuk, miszerint elterjedt az a hír, hogy az egyik keresett román állampolgár mintegy „túszként” volt internálva Debrecenben, és ezért az ő kicserélését kötötték ki feltételül egy Kolozsváron egyébként felmentett férfi bíróság általi szabadon bocsátásához. A túszként való fogva tartásról szóló hírverést a magyar hatóságok határozottan tagadták, de az államhatár mindkét oldalán ismerhették azt, mert az igazságügy-miniszter ekként utasította a debreceni királyi főügyészt: „[A] közvélemény felvilágosításának módja a Méltóságod belátása szerint társadalmi úton, amennyiben azonban a híresztelések amúgy is közszájon forognának, és a megcáfoló nyilatkozatnak a román hatóságokhoz való eljuttatása másként nem volna remélhető, sajtóközlemény útján is történhetné. Amennyiben méltóságod az utóbbi módot megfelelőbbnek találná, a legcélszerűbb volna, ha a helyi sajtóban a bűnügy valamely perszakáról jelennék meg közlés, s ezzel kapcsolatban a cikk illetékes helyről szerzett információként helyezné el a közleményben a fentebbieket.”⁴⁴ A sajtóközlemény meg is jelent, amit a Külügyminisztérium köszönettel nyugtázott, azonban november végén az ügyben fokozódó diplomáciai nehézségekre és nyomásra hivatkozva némi magyarázkodással a külügyminiszter mégis arra kérte Tomcsányit, hogy a Debrecenben 8–9 hónapja fogva tartott Selagian nevű személyt

⁴² MNL OL K578, B.i. 536/1.

⁴³ MNL OL K578, B.i. 536/3., 536/15.

⁴⁴ MNL OL K578, B.i. 536/22.

bocsáttassa szabadon cserébe egy Flohr néven hivatkozott tisztért oly módon, „amint ezt az ügy mai állása jogászai szempontból leginkább megengedi”.⁴⁵

1921 januárjában a további fogolycserék előkészítése befejeződött, aminek keretében ezúttal Szegeden fogva lévő újabb három román egyén sorsa tűnt kedvezőre fordulni. Az igazságügy-miniszter ekként fogalmazott: „[E] kérdésnél a külügyminiszter úr rámutatott arra, hogy a diplomáciai tárgyalások elhúzódása ránk nézve azzal a káros következménnyel is járt, hogy független bíróságaink, így különösen a katonai bíróság, azok közül a foglyok közül, akikre az oláh kormány különös súlyt helyezett, a vád alól többet jogerősen felmentettek és szabad lábra helyeztek.” Ezzel szemben a külügyi kormányzat a még jogerősen fel nem mentett vagy szabadon nem bocsátott román állampolgárok, illetve ily nemzetiségű személyek kicserélését találta volna megfelelő tárgyalási alapnak, ezáltal Tomcsányi kénytelen volt az illetékes királyi főügyészeket oda utasítani, hogy a potenciális „kicserélési objektumokat” (vádoltakat) lényegében tartsák vissza, a további intézkedésekre pedig dr. Csöpey Dénes budapesti ítélőtáblai bírót rendelte be minisztériumi szolgálattételre.⁴⁶

Az ideiglenesen gr. Teleki Pál vezette külügyminisztérium január közepén egy tanulmányos átiratban összegezte az addig történeteket. Ebből kiderül, miszerint a két állam között nem hogy közvetlen, de még „quasi-diplomáciai összeköttetés” sem állott fenn, ezért a tárgyalások egy Fouchet nevű főmegbízott és a francia kormány közvetítésével zajlottak, ez utóbbi külügyminisztere azonban a bukaresti követségen keresztül érintkezett a román kormánnyal számjelsürgönyök útján, amely eljárás felettébb megnehezítette és időben elnyújtotta a kommunikációt. Mindezt a román fél valaminő szándékos késleltetésnek tekinthette, noha Magyarország részéről a cserék ajánlata hamar elfogadtatott, csak a számok és a személyek tekintetében nem volt egyezség. Úgy látszott, hogy az 1920 szeptemberében Franciaországon keresztül küldött diplomáciai jegyzékünk nem a maga teljességében jutott el Bukarestbe, hozzájárulva ezzel is a félreértésekhez. Közben egy átmenetileg internált mérnök azt a rémhírt terjesztette Romániában, hogy a szóban lévőkkel Magyarországon kegyetlenül bántak, sőt, ők már nem is éltek, amit egy kolozsvári ügyvéd nyomában politikai agitációra használt fel: „[Á]llítólag 100 román városban és helységben, mindenesetre Bukarestben, Kolozsváron és Crajován s még néhány helyen monstre népgyűléseket tarttatott, amelyeken a névszerint felsorolt magyar tisztek által megölt román testvérek[ért], valamint a magyar tisztek által megvert Popescu, a román katonai miszsió vezetőjéért bosszúállásra, s e végből a román hadseregnek a Tiszáig való előnyomulására izgatott.” Ezzel párhuzamosan a román törvényhozás képviselőházának egyik alelnöke hasonló értelemben szólalt fel Bukaresten. Súlyosbította a szerencsétlen helyzetet, hogy – miként már említettük – a kiadandókról közvetve átnyújtott román jegyzék komoly névelírásokat tartalmazott, így többeket a magyar hatóságok nem tudtak azonosítani, amit a szomszédos államban szintén úgy értelmezhettek, mint annak eufemisztikus bevallását,

⁴⁵ MNL OL K578, B.i. 536/25.

⁴⁶ MNL OL K578, B.i. 536/26. (8108–Pol. számú, 1921. január 24–25-i igazságügy-minisztériumi irat.)

hogy „az illetőket már eltettük volna láb alól”. „Az Amos Fráncu [ügyvéd] úr által terjesztett híreket arra ürügyül használni tehát, hogy, ha már a [trianoni] béke ratifikálva van is, legalább a quasi-diplomáciai összeköttetést velünk felvenni ne legyen kénytelen, nagyon közel fekvő célja volt a román kormánynak” – következtetett a külügyminiszteri átirat fogalmazója, Kánya Kálmán államtitkár, megtoldva azzal, hogy a félrevezetett vagy eleve rosszhiszemű román kormány sajtója szerint állítólag az már a tervezett cseréknek sem volt hajlandó eleget tenni. A ránk nézve kedvezőtlen állapot csak akkor indult változásnak, amikor a magyar diplomácia a párizsi képviselőjén keresztül végül a nagykövetek tanácsához fordult, ami után Románia delegációt küldött Budapestre; ekkor a tárgyalások nyomán hazánk – tekintettel a nemzetiségek eltérő arányára – 24 román személy ellenében 63 magyar kiadását követelte.⁴⁷ Április 18-án a két szóban lévő minisztériumunk a fogolycseré ügyében még egyeztetést is tartott, de a közvetlen folytatásról nincs adatunk.⁴⁸

Ott tudjuk felvenni ismét az események fonalát, amikor fél évvel később, 1921. október 5-én az *egyezmény* végre perfektuálódott. A fogolycserék tényleges végrehajtása mindkét fél részéről konkrétan, név szerint megjelölt egyénekből szervezett csoportokban történt, amelyeket a magyar Külügyminisztérium és a budapesti román követség egy-egy megbízottja állított össze. Azután e személyeket – mielőtt kölcsönösen a borsi határállomásra szállították őket – Budapesten a román követség egy kiküldöttje, illetve Nagyváradon a magyar állam kiküldöttje által, a személyazonosságuk és az egyezmény rendelkezéseinek való megfelelésük szempontjából még egyszer megvizsgálták. A szerződő felek megállapodtak abban is, miszerint a szövetséges (volt antant)hatalmaknak az egyezményben említett ellenőrzési tevékenysége csak a szükség esetén felkérendő döntőbíráskodásra szorítkozzék, aminek következtében a „főhatalmak” saját képviselői a cseréknél egyelőre nem voltak jelenek.⁴⁹ Így tehát az először csak francia mediációval, majd közvetlenül zajló tárgyalások a két ország között csupán a békeszerződés megkötése után több, mint egy évvel, annak hatályba léptét követően vezettek olyan eredményre, amit bilaterális egyezménybe lehetett foglalni.

Október 12-én a budapesti büntető törvényszéken az első terheltek személyazonosságának ellenőrzése meg is történt a magyar állam különböző szerveinek (Igazságügyminisztérium, Külügyminisztérium, Honvédelmi Minisztérium, Államrendőrség) tisztviselői és egy román követségi titkár jelenlétében. Ekkor a 15 román személy közül négyen(!) kijelentették, hogy nem akartak Romániába visszamenni, hanem inkább Magyarországon kívántak élni vagy éppen Párizsban tanulni. A jegyzőkönyv tanúsága szerint egyébként már létezett az úgynevezett kicserélési állomás is.⁵⁰ Később a nemzetközi szerződés mellett is adódtak feszültségek a román fél újabb állításai miatt, amelyekben azt hangoztatta – éppen a nyugat-magyarországi kérdés, Sopron és Kőszeg hovatartozása

⁴⁷ MNL OL K578, B.i. 536/26. (8108–Pol. számú, 1921. január 13-i külügyminisztériumi irat.)

⁴⁸ MNL OL K578, B.i. 536/28.

⁴⁹ MNL OL K578, B.i. 536 (5993–Pol. számú, *Pontozatok*, valamint *Pro domo* megjelölésű iratok.)

⁵⁰ MNL OL K578, B.i. 536/31. (1921. október 13-i jegyzőkönyv.)

rendezésének időszakában⁵¹ –, hogy nem tartottuk be az egyezményben vállaltakat. Az év októberében végül mégis sikerült megállapodni 72 magyar politikai fogoly több alkalommal történő kicserélésében, ami e hónap 14-én vette volna kezdetét a bors-biharke-resztesi határállomáson, azonban aznap még meghiúsult.

Gr. Bánffy Miklós külügyminiszter így is köszönetét küldte Tomcsányi Vilmos Pálnak: „[A]mi a kicserélés végrehajtását illeti, méltóztassék megengedni, hogy köszönetemet fejezzem ki Méltóságodnak azért a készséges segítségért, melyet e tekintetben a vezetése alatt álló Igazságügyminisztérium ügyészi osztálya, s különösen annak [az] ez ügyben a külügyi tárgyalókkal való közvetlen érintkezésre már hosszabb idő óta kiküldött tagja részéről tapasztalni mindenkor alkalmam volt. E segítség nagyban hozzájárult, hogy a kizárólag politikai bűncselekménnyel terhelt román foglyoknak az ország különböző letartóztatási intézeteiben való felkutatása a neveknek román részről való [pontos] közlése hiányában is oly gyorsasággal és pontossággal megtörténhetett. Nagy köszönettel tartozom a budapesti kir. ügyészség által a Markó-utcai fogházban a Budapesten összegyűjtött román foglyok részére rendelkezésre bocsátott cellákért, s az identifikálásuknak a román követség kiküldöttjei jelenlétében való megejtése céljaira felajánlott tárgyalási termékért. E segítségek tették lehetővé, hogy a foglyok összegyűjtése tekintetében a románok felett időben oly előnyt nyertünk.”⁵² A fogolycserék eredményeként végül 1921. december 8-án érkezett meg Budapestre az első magyar csoport,⁵³ de e diplomáciai tevékenység még a következő években is folytatódott (részletes dokumentumok az 1922 és 1925 közötti időszakból is vannak).⁵⁴

A trianoni békeszerződés megkötése és ratifikálása közismerten szinte megszámlálhatatlan közjogi problémát vetett fel.⁵⁵ Ezek közül az igazságügyi levéltárban megmaradt egy 1921. évi iratváltás dokumentációja, amelyben Belitska Sándor honvédelmi miniszter állásfoglalást kért az igazságügy-minisztertől arról, hogy a közös haderő megszűnése után az arra vonatkozó jogszabályok miként alkalmazhatók az akkori, korlátozott magyar hadseregre. A május elején – tehát még az implementálást tartalmazó 1921. évi XXXIII. tc. elfogadása előtt – érkezett megkeresésében a honvédelmi tárca vezetője egyben javasolta: a magyar nemzetgyűlés általában is alkosson egy „felhatalmazási törvényt”, amely a minisztereket feljogosítaná, „hogy a volt közös ügyekre és a volt közös

⁵¹ Soós (1971) i. m. 161–177.

⁵² MNL OL K578, B.i. 536/31. (5993–Pol. számú, 1921. október 22-i külügyminiszteri irat.)

⁵³ MNL OL K 578, B.i. 536/[?]. (189–Pol. számú, 1922. január 18-i külügyminiszteri irat.)

⁵⁴ MNL OL K578, B.i. 536/56–233.

⁵⁵ Nagy Károly: *A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története*. Lakitelek, 1995. 150–163.; Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2010. 141–149.; Zeidler Miklós: *A magyar békekedelgáció tevékenysége*. In Zeidler Miklós: *A magyar békekedelgáció naplója. Neuilly – Versailles – Budapest (1920)*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 13–44. Igazságügyi vonatkozásban: Kengyel Miklós: *A magyar bírósági szervezet a két világháború között*. In Balogh Judit – Szabó István (szerk.): *65 Studia in honorem István Stipta*. De iuris peritorum meritis 10. Budapest, KGRE ÁJK, 2017. 195–207., ide: 195–201.; Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története, 1871–1945*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2011. 215–247.; Rokolya Gábor: *A polgári közjegyzőség emlékezete, 1875–1949*. Budapest, Magyar Országos Közjegyzői Kamara, 2010. 52–56.

ügyekkel kapcsolatos ügyekre vonatkozó ama törvények rendelkezéseinek alkalmazása, amelyekben közös hatóságokról, közös szervekről vagy költségekről van szó, [általuk] rendeletileg szabályoztassék”.⁵⁶

A hetekkel később Tomcsányi válaszul küldött jogértelmezése számos figyelemre méltó fejtegetést tartalmazott. Ebben kifejtette, hogy a békeszerződés jogi hatálya az 1921. július 26-i életbeléptetésével addigra beállt, tehát az azzal ellentétes jogszabályi rendelkezések a *lex posterior derogat priori* elv alapján eleve – külön ez irányú törvények elfogadása nélkül – hatályukat veszítették. A magyar kormány e módosításokat figyelembe véve hajtotta végre az állampolgársági jogviszonyra irányuló, a békeszerződésből eredő új normákat is.⁵⁷ Úgy vélte Tomcsányi, a haderőre vonatkozóan ugyanígy kellett eljárni azon esetekben, amelyekre a békeszerződés egyértelmű és kellően részletes tartalommal bírt. Ha azonban ez csupán – az addigi magyar szabályozással ellentétes – *elveket* tartalmazott, a törvénycikk „rendelkezései a hatóságok részéről az állampolgárokkal szemben való alkalmazás tekintetében nem lépnek a békeszerződéssel egyidejűleg hatályba, hanem a belső jog szempontjából a régi szabályok mindaddig hatályban maradnak, amíg az állam, megfelelő új törvény alkotása által, vállalt [nemzetközi] kötelezettségének eleget tesz”. Úgy vélte továbbá, hogy csak azon tárgyakra kellett kifejezetten törvényt elfogadnia a nemzetgyűlésnek, amelyekre nézve ez következett a fenti elvekből és magából a békeszerződésből, egyébként elegendőnek látta a miniszteri vagy kormányrendeleti szintű végrehajtási normaalkotást, illetve – ha a szerződés tartalma kellően részletes volt – akár annak mellőzését is.⁵⁸

Egy, feltehetően az év őszén keletkezett anonim – valószínűleg Egyed Istvántól származó⁵⁹ – igazságügyminisztériumi irat szintén a trianoni békeszerződéshez nyújt az előbbiekkal összefüggő, de kevésbé ismert adalékot. E szerint azt hazánkban kívül 1921 júliusáig Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Japán, Belgium, Románia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, Sziám és Csehszlovákia vezette be a belső jogrendszerébe, míg az Amerikai Egyesült Államok kongresszusa a szerződés elfogadása ellen döntött, ezért a kormánya 1921. augusztus 29-én Budapesten külön kötött békét Magyarországgal, amely számos pontjában lényegesen különbözött a trianonitól (például az USA semmi kötelezettséget sem vállalt a területi rendelkezésekre vonatkozóan). A többi részes állam – Kína, Kuba, Görögország, Nicaragua, Panama, Lengyelország és Portugália – általi megerősítés pedig késett. Megismételte az előzőekben ismertetett álláspontot a szükséges vagy szükségtelen újabb jogalkotásról kiegészítve azzal az értelmezéssel, miszerint „a békeszerződés

⁵⁶ MNL OL K578, B.i. 573/1.; MNL OL K27 X57, Jkv. 1921. június 24. (2. pont.)

⁵⁷ Lásd az 1921. évi XXXIII. tc. 3. §-ába foglalt, 1920. június 4. napján Trianonban kötött békeszerződés 61–66. cikkelyeit.

⁵⁸ MNL OL K578, B.i. 573. (Irat az 58.247/1921/VII. számhoz megjelöléssel.) [A jelen tanulmány 56–58. jegyzetpontjaihoz tartozó két bekezdésnyi fenti szöveg első közlésének helye: Antal (2018) i. m. 88.]

⁵⁹ Egyed István: A békeszerződés mint magyar jogforrás. *Magyar Jogi Szemle*, 2. (1921), 6. 337–344. A szerző a 341. oldalon így fogalmazott: „Mindezeket összefoglalva: a békeszerződés közönséges törvény, amely a belső közjog szempontjából a rendes törvényhozás útján megváltoztatható és módosítható.” Vö.: Buza [László]: Alaptörvény a békeszerződésben. *Magyar Jogi Szemle*, 2. (1921), 1. 74–75.

rendelkezéseinek a megváltoztathatóság tekintetében a belső közjog szempontjából nincsen más törvényeinktől eltérő jogi hatályuk, még akkor sem, hogyha az illető rendelkezés megváltoztatását a szerződés a Népszövetség hozzájárulásától teszi függővé, vagy az illető rendelkezést a szerződés a magyar állam alaptörvényének nyilvánítja”. Mindez ugyanis a magyar állam által vállalt *nemzetközi kötelezettségekre* irányult, viszont a belső jogban a legiszláció tekintetében az 1921. évi XXXIII. tc. csak egy törvény volt a sok közül, tehát a szövegét akár önállóan, szuverén módon meg is lehetett változtatni.⁶⁰

6. KÁROLYI MIHÁLY VAGYONELKOBZÁSI ÜGYÉNEK JOGI HÁTTERÉHEZ

Az előzőkben már röviden utaltunk az 1918. november 16-án proklamált népköztársaságra. Később, a konszolidáció idején Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter 1921. március 17-i keltessel avégett fordult az igazságügyi tárca vezetőjéhez, Tomcsányi Vilmos Pálhoz, hogy az akkor – és többek által talán még ma is – hazaárulónak tekintett Károlyi Mihály gróf *hitbizományt* képező ingatlanait⁶¹ a magyar állam vagyongháramlási perekben (modernebb, de nem mindenben egyező kifejezéssel: vagyonelkobzás keretében) megszerzhesse. Az ekkor kezdeményezni szándékolt törvényjavaslat célját a bizalmas átirat egyértelművé tette: „[A] kincstári jogügyi igazgatóságnak az 1915. évi XVIII. t.c. kiegészítése tárgyában nálam előterjesztett beadványát, melléklete kapcsán másolatban azzal a kérelemmel van szerencsém Nagyméltóságodhoz áttenni, hogy az előterjesztésben foglaltakra vonatkozó nagyrabecsült véleményét az ügy sürgősségére tekintettel lehetőleg minél előbb közölni méltóztassék, annyival is inkább, mert a magam részéről föltétlenül szükségesnek tartom, hogy mielőbb megállapíttassék az a jogi forma, amelyben Károlyi Mihály vagyona ellen a kincstár jogigénye teljes erővel érvényesíthető legyen; ily példa statuálása az erkölcsi rend helyreállítására okvetlenül szükségesnek mutatkozik.”⁶²

A két minisztérium által végül közösen szerkesztett törvénytervezetet a minisztertanácsi előterjesztésben Tomcsányi a következőkkel magyarázta: az 1915-ben a hazaárulók tulajdonairól alkotott törvény értelmezési kételyeket hagyott annak vonatkozásában, hogy a hatálya kiterjed-e az olyan vagyona, amely a korlátolt tulajdon jellegével bír (például hitbizományi birtoklás). Az előbb idézett iratban alkalmazott szófordulat, az „erkölcsi rend helyreállítása” itt is szerepelt a „közérdekű igazságos bűnhődés” kívánalmával kiegészítve: vagyis a fő cél az volt, hogy „a hazaáruló bűncselekményéből keletkező sérelem vagyoni megtorlása hatályosan, a bűncselekmény súlyosságához mérten érvényesüljön”. Az alkalmazandó rendelkezések nem voltak elég egyértelműek a hitbizományi birtokra nézve, mivel csak a terheltnak az ingatlanon fennálló birtoklási és várományosi

⁶⁰ MNL OL K578, B.i. 573. (Irat a békeszerződésről mint jogforrásról.)

⁶¹ Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, Osiris, 2000. 300–302.; Ruzsoly József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Opera Iurisprudentiae I. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2011. 177–178.

⁶² MNL OL K578, B.i. 516. (Az 1.449/921. P.M. számú irat.)

jogát lehetett általuk biztosan elvonni, magát az ingatlant nem, noha „a hitbizományi birtokossal szemben azonban teljesen indokolt a kivételes, szigorúbb vagyoni elégtétel”. Úgy vélte az igazságügy-miniszter, hogy a hitbizomány alapítására adott uralkodói engedély a haza szolgálatáért cserébe megnyilvánuló kivételes kegy volt, különösen pedig az, hogy „e jutalom gyümölcseit az alapító ivadékaik szedik”. Ha tehát valakire nézve megvalósul, miszerint „hazája ellen fegyvert fog vagy a saját hazája ellen az ellenséget segíti, vagy a hűtlenség egyéb bűnébe esik, az a tiszta erkölcsi felfogás szerint eljátszotta a kivételes kegye-
lemből fakadó azt a jogát, hogy családja fényét, társadalmi és vagyoni állását az érdekeiben súlyosan megsértett állam továbbra is kivételes jogszabályokkal védje”.⁶³

A javaslat így ahhoz hasonlóan szankcionált volna, ahogy a feudális jogunk egykor a hűtlenséggel járó infámiát szabályozta, mivel nemcsak a birtoknak az állam magához váltására okot adó személyt, hanem annak utódait – a teljes egyenes rokonok ágát – is sújtotta. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság döntése alapján⁶⁴ a kincstárt a hitbizományi javak tiszta értékének legalább fele illette volna, a maradvány pedig átszállott az alapító okiratban megjelölt másik családi ágra, míg az eredeti várományosokat *de jure* nem létezőknek kellett tekinteni. A törvényt a hatálybalépése előtt elkövetett magatartások miatt indult ügyekben – azaz visszahatóan – is alkalmazni kellett a javaslat szerint arra tekintettel, hogy e jogszabály csak mintegy autentikus „magyarázata” volt a korábbiak.⁶⁵

A királyi kincstári jogügyi igazgatóság részéről a három szakaszból álló rövid, de annál radikálisabb tartalmú javaslatot Marinovich Imre helyettes államtitkár írta alá 1921. május 6-i keltezéssel. Az elfogadása gyorsan megtörtént; a minisztertanácsi és a nemzetgyűlési tárgyalása után ez év augusztus 19-én már meg is jelent a hivatalos lapban (1921: XLIII. tc.). Annyi változtatás történt rajta, miszerint, ha az állam az ingatlant természetben vette át, köteles volt azt egy éven belül preferált földbirtok-politikai célokra (1920: XXXVI. tc.) – elsősorban a rokkantak javára – fordítani, és evégből felosztani. A közben jött zárgondnok eljárásának részleteit az igazságügy-miniszter állapíthatta meg.

A Károlyi-birtokok elvonásáról 1923 februárjában keletkezett az első bírósági ítélet.⁶⁶ Ellenben hosszú évekkel azután, 1946-ban a nemzetgyűlés meg – közvetlenül a köztársaság deklarálását követően – gr. Károlyi Mihály államférfiúi és történelmi érdemeiről alkotott önálló törvényt (1946: II. tc.), amelyben a rá kiszabott vagyonekobzásról rendelkező ítéleteket hatálytalanná nyilvánította. Így két „Lex-Károlyi” létezett: az egyik hazárulónak, a másik a magyar demokrácia hőroszának tekintette őt...

⁶³ MNL OL K578, B.i. 516. (Minisztertanácsi előterjesztés megjelölésű irat.)

⁶⁴ A m. kir. földmivélségügyi miniszter és a m. kir. igazságügymin. 1921. évi 60.000. F.M. sz. rendelete a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920: XXXVI. tc. végrehajtásához szükséges részletes szabályokról. In: MRT 1921. Budapest, 1922. 361–462., ide különösen: 228–229. §§.

⁶⁵ A magyarázó törvény fogalma ma nem használatos, a polgári korban azonban ismert volt, és az akkori értelmezés szerint a „hiteles magyarázatot megállapító törvények tartalmukra nézve nem új törvények. [...] Ebből következik, hogy ezen magyarázó törvény kiterjed alkalmazásában mindazon cselekményekre, amelyek annak létrejötte előtt, a korábbi megmagyarázott törvény uralma alatt keletkeztek.” Erről lásd: Antal Tamás: *Szilágyi Dezső és műve. Jogtörténeti Tár 4.* Szeged, Iusperitus, 2016. 139.

⁶⁶ Hajdu (1978) i. m. 377–379.

7. TÖREKVÉSEK A MAGYARSÁG ÉS A NEMZETISÉGEK JOGI VÉDELMERE

Bethlen István miniszterelnök 1921 májusában arról érdeklődött Tomcsányinál, hogy a minisztériuma „tőlünk elszakított véreink szolgálatában és a magyarság védelme érdekében ez ideig fejtett-e ki és minő tevékenységet akár a belföldön, akár a megszállott vagy elszakított területeken vagy a külföldön, s ha igen, a ministerium mely ügyosztálya foglalkozik vagy mely, a ministerium által megbízott[ak] vagy ideiglenesen alkalmazottak foglalkoznak ily ügyek intézésével”. Közölni kérte továbbá, hogy milyen pénzügyi támogatást nyújtott az Igazságügyminisztérium az előbbi célból társadalmi szervezeteknek, egyesületeknek?⁶⁷ A válasz sajnos nem áll rendelkezésünkre, de ez a levél is bizonyítja: Bethlen mielőbb a minisztertanács elé kívánta vinni a kérdést kormányzati szintű összehangolás végett.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság által megszállt délvidéki, egészen Szegedig és Pécsig nyúló, ám *de jure* Magyarországhoz tartozó területek átvételére csupán 1921 nyarán kerülhetett sor.⁶⁸ Mivel az állam intézményeinek újraszervezése előre láthatóan számos nehézséget vetett fel, egy *kormánybiztosság felállításáról* döntött a minisztertanács.⁶⁹ A feladata a magyar nemzeti és kulturális érdekek szem előtt tartásával azon államhatalmi intézmények életbeléptetése volt, amelyek az ország más részeiben már 1920-tól működtek. „A feladat megvalósításának mikéntjére nézve a célszerűség, de főleg az a szempont – így az e tárgyban készült fogalmazvány –, hogy a kormánybiztossággal lényegileg a magyar államhatalom az erőszakos megszállás alul felszabaduló területre és, hogy a magyar államhatalom bármely, de különösen a politikai igazgatás legkülönbözőbb nemei által ily messzemenően behálózott területre a kompromittáltatás kockázata nélkül, csak saját fegyveres erejére támaszkodva vonulhat fel, két fázisra osztja a kormánybiztosság működését.” Az elsőbe a szoros értelemben vett megszervezése tartozott, amely tevékenységben minden tárca képviseltette magát a szakszerűség és a parlamentáris felelősség követelményei szerint, majd ezt követte a második szakasz: a haderő bevonulása és az államélet tényleges újjászervezése a déli területeken.⁷⁰

Az Igazságügyminisztériumot illetően a legfőbb feladatok „az igazságszolgáltatás és különösen a személyes szabadság és tulajdonjog kérdésével összefüggő ügyekre” terjedtek ki. A kormánybiztossá kinevezett Kiszely Gyula belügyminiszteri tanácsos a megbízatása keletkezése napján, 1921. július 1-jén kibocsátott és idézett dokumentumában kiemelte, hogy a magyar joghatóság helyreállításakor az államhatalom „legfőbb díszének” tekintendő „joguralmat” kellett mindenekelőtt szavatolni: „[A] fehér terror néven ismét és ismét feltámadó vádaskodással szemben különösen kiemelni bátorkodom azt, hogy

⁶⁷ MNL OL K578, B.i. 576/1.

⁶⁸ Blazovich (2005) i. m. 124–125.; Kristó Gyula (szerk.): *Szeged története. Kronológia a kezdetektől 1944-ig.* Szeged, Somogyi-könyvtár, 1992. 87.; Nánási (2011) i. m. 236–237.

⁶⁹ MNL OL K27 X57, Jkv. 1921. június 24. (1. pont), Jkv. 1921. július 1. (4., 5. pontok).

⁷⁰ MNL OL K578, B.i. 585. (1–2. p.)

a bírói igazságszolgáltatásnak a bevonulással egyidejű felvételét mellőzhetetlennek tartom akként, hogy a rendőrség által letartóztatottak azonnal a kir. ügyészségnek átadhatók legyenek. Az első fokú bíróságnak tehát azonnal, a kormánybiztossággal együtt teljes apparátusban kellene működésbe lépnie, és ennek előkészítése volna az igazságügyi tárca fentebb kért delegáltjának egyik főbb feladata.” Ugyanakkor a polgári szabadságok terén az átmenetet elkerülhetetlennek találta: „[A] rendőri záróra, éjszakai közlekedés, csoportosulás, fegyvertartás és viselés megszorításai mellett a gyülekezési jog főleges korlátozásának, és a Magyarország mai területei felé való forgalom bizonyos megszorításainak előre láthatólag helyt kell nyerniök.”⁷¹

A magyar haderővel elvégzendő reokkupáció után az igazgatási teendőkkel összefüggő „vezérlő motívumként” Kiszely még a következő elveket jelölte meg: „[B]első politikai meggyőződéséért senki üldöztetést ne szenvedjen, de az ottani nehéz helyzetre való köteles tekintettel szinte kétszeres súllyal toroltassék meg, ha valaki bármely politikai meggyőződés alapján a fegyelmetlenség, a közrend, társadalmi rend vagy éppen az állam biztonsága ellen akár maga tetteket követ el, akár másokat ilyen tettekre felszólít vagy reá bír.” Erre a lakosságot nyomatékosan figyelmeztetni ajánlotta, megtoldva az amnesztia és a sajtószabadság megfelelő rendezésével. A nézete szerint a kormánybiztosság első székhelye Kaposváron, a körletparancsnokság székhelyén volt felállítandó.⁷²

Az így felszabadult déli területeken élő *nem magyar* (elsődlegesen szerb és bunyevác) ajkú lakossággal összefüggésben ugyancsak az óvatosság jellemezte a kormányt. Megvolt minden oka rá, hiszen a Versailles-környéki békék a közép-európai rendezés alapjává a nemzetállami rendezőelvet tették.⁷³ Bethlen István a honvédelmi miniszterhez e tárgyban írott bizalmas átiratát 1921. augusztus 17-én Tomcsányinak is megküldte: „[N]em szükséges Nagyméltóságod előtt külön hangsúlyoznom, hogy a kérdésnek a helyi jelentőséget messze túlhaladó fontossága van, s hogy ezen a téren esetleg előforduló hibák súlyos következményekkel járnának jövő külpolitikánk sikerét illetőleg is. Baranyában s a bajai háromszögben – hogy úgy mondjam – ízelítőt fogunk adni arra nézve, hogy milyen lesz a jövő nemzetiségi politikája. Ezért e politikának olyannak kell lennie, hogy az elszakított területeken élő nemzetiségek kézzel foghatólag bizonyítottan lássák, hogy a magyar kormányt az őszinte békülékenység s engesztelődés szelleme hatja át, s hogy a magyar szent korona jogara gazdasági s kulturális erőiknek szabad kifejtését a legjobban biztosítja.” A miniszterelnök sietve hozzátette: „még a látogatást is kerülni kell a bosszú politikájának”, mi több, éppen a megbocsátást és az együttműködést kell előtérbe helyezni, ami vonatkozott a nem hatósági szervek tevékenységére is. Ennek egyik indoka a „strict jog” szempontjából a békeszerződésben rögzített azon követelmény volt, miszerint „a volt osztrák–magyar monarchia területének egyik

⁷¹ MNL OL K578, B.i. 585. (2–4. p.)

⁷² MNL OL K578, B.i. 585. (6.) L. még: B.i. 589., 590.

⁷³ Szarka László: Nemzetejlődés és kisebbségpolitika Közép-Európa multietnikus államaiban. A versailles-i békerendszer első éve. In Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2015. 283–310.

lakosát sem lehet zavarni vagy zaklatni sem amiatt a politika magatartása miatt, amelyet az illető 1914. július hó 28. napjától kezdve az említett területek állami fennhatóságának végleges elismeréséig tanúsított, sem pedig állampolgársági viszonyainak a jelen szerződés alapján való rendezése miatt”. Magyarország az 1868. évi nemzeti törvényben elismert jogokat továbbra is biztosítani kívánta az érintetteknek; „különösen biztosítja tehát az anyanyelv szabad használatát a törvény értelmében a községi közigazgatásnál, a közigazgatási hatóságokkal való érintkezésben s a bíróságok előtt”, valamint a közoktatásban ott, ahol a nemzetiségi nyelvű népoktatásra igény mutatkozott.⁷⁴

Ugyanakkor egy másik levelében Bethlen oda utasította az igazságügy-minisztert, hogy határozottan rendelje el az igazságügyi hivatalokban a külföldi missziók és hatóságok részére történő „felvilágosítások” kiadásának *tilalmát*, valamint, hogy az információk átadása helyett a köztisztviselők mindig irányítsák a külképviseletek érdeklődő tagjait a felettes szervekhez, ők pedig a kérdéseket küldjék a külügyminisztériumhoz. Már egy évvel korábban, 1920 nyarán létrehozták az úgynevezett miniszterközi és a törvényhatósági sajtótájékoztató bizottságokat bizonyára hasonló, a kormány kommunikációját összehangolni szándékozó megfontolásból.⁷⁵ A fokozott óvatosság oka hazánkban a Népszövetségbe történő felvételi reménye volt: 1921. augusztus 30-án küldött a miniszterelnök egy újabb megkeresést, amelyben – kifejezetten az említett célból – arra utasította Tomcsányit, állíttasson össze jegyzéket, hogy a kivételes hatalom alapján (1912: LXIII. tc.) korlátozott közszabadságok tekintetében⁷⁶ időközben milyen enyhítő rendelkezéseket hozott. A válaszában a miniszter nyolc, már kibocsátott rendeletet jelölt meg a sajtórendészet, a rögtönbíraskodás és a bűnvádi eljárás köréből.⁷⁷ Mint ismert, végül a Népszövetségbe való felvételünk csak 1922 szeptemberében valósult meg.

8. RÖVID ÖSSZEZÉS

A bemutatott események s jogintézmények alapján is jól látható, milyen sokrétű volt a hazai igazságügyi igazgatás működése a polgári kor „érett” szakaszában. A hivatkozott dokumentumok több magyar igazságügy-miniszter, de főként Tomcsányi Vilmos Pál (1920–1922) munkásságát idézték meg számunkra. Egyiküknek sem az átlagos miniszteri szerep jutott; azoknak, akik 1918 októbere végéig szolgálták Magyarországot, az I. világháború, az utódaiknak a forradalmak közötti és utáni közjogi és politikai konszolidáció

⁷⁴ MNL OL K578, B.i. 595/1. L. még az 1921. évi XXXIII. tc. 3. §-ába foglalt, 1920. június 4. napján Trianonban kötött békeszerződés 54–60. cikkelyeit.

⁷⁵ MNL OL K578, B.i. 591/1., 599. (9223/1920. M.E. rendelet.)

⁷⁶ Az idevonatkozó rendeletek első hivatalos közzétételét lásd: *Budapesti Közlöny*, 1914. július 26. (170. szám, rendkívüli kiadás) 1., valamint MNL OL K578, B.i. 492/1. (Jegyzék.)

⁷⁷ MNL OL K578, B.i. 599. (6976/1921. M.E.I. számú irat.)

időszakában felmerült különleges kihívásoknak kellett megfelelniük. E működésük ugyan nem a nagy kodifikációk szempontjából vagy az országgyűlési felszólalásaik miatt volt jelentős – mint ahogy gyakran e témák köré szokás csoportosítani az igazságügy-miniszterek értékelését⁷⁸ –, ám a kivételes közjogi és történelmi, illetve kül- és belpolitikai helyzetek mentése legalább akkora szaktudást, koordinációkészséget, felelősséget igényelt a részükről, mint aminők ismertek a békeidők konstruktív évtizedeiből.

---

⁷⁸ Lásd pl.: Antal (2016) i. m. 3–84.; Csibi Norbert – Domanicky Endre (szerk.): *Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2004. A szerzők: Bárándy Péter, Deák Ágnes, Katus László, Mezey Barna, Laky Ferenc, P. Miklós Tamás, Dobos Gyula, Stipta István, Kenyél Miklós, Gergely Jenő, Kajtár István, Somogyi Éva, Szabó Dániel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Antal, Tamás: *A Hundred Years of Public Law in Hungary (1890–1990): Studies on the Modern Hungarian Constitution and Legal History*. Novi Sad, Agape Doo, 2012.
2. Antal Tamás: Az angliai esküdtzéki rendszer kritikája és reformja a 19. század elején. *Jogtudományi Közlöny*, 70. (2015), 2. 79–89.
3. Antal Tamás: Az Igazságügyi Minisztérium története, 1867–1944. In *Fejezetek a polgári kor évtizedeiből. Az Igazságügyi Minisztérium története, 1867–1990*. 1. kötet. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2018.
4. Antal Tamás: *Szilágyi Dezső és műve*. Jogtörténeti Tár 4. Szeged, Iusperitus, 2016.
5. Antal Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdtzék*. Dél-alföldi évszázadok 23. Szeged, 2006.
6. Badó Attila: *Ártatlanok vagy bűnösök? Az Egyesült Államok esküdtzékeinek vitatott döntései*. Szeged, 2016.
7. Blazovich László: *Szeged rövid története*. Dél-alföldi évszázadok 21. Szeged, 2005.
8. Bódiné Beliznai Kinga: Töry Gusztáv – kodifikátor és kúriai elnök (1857–1925). In Bódiné Beliznai Kinga (szerk.): *A Kúriai és elnökei IV*. Budapest, HVG-ORAC, 2016. 11–51.
9. Borsányi György: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Budapest, Kossuth, 1979.
10. Brauneder, Wilhelm: *Osztrák alkotmánytörténet napjainkig*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem, 1994.
11. Buza [László]: Alaptörvény a békeszerződésben. *Magyar Jogi Szemle*, 2. (1921), 1. 74–75.
12. Csibi Norbert – Domanicky Endre (szerk.): *Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2004.
13. Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, Osiris, 2000.
14. Egyed István: A békeszerződés mint magyar jogforrás. *Magyar Jogi Szemle*, 2. (1921), 6. 337–344.
15. Fráter Olivér: *Erdély román megszállása, 1918–1919*. Tóthfalu, Logos Grafikai Műhely, 1999.
16. Görög Staub Károly – Patay Géza: *Wekerle Sándor*. Budapest, Helikon, 2011.
17. Gyenesei József: A magyar levéltári szervezet 1956-ban. *Levéltári Szemle*, 56. (2006), 3. 16–23.
18. Hajdu Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest, Kossuth, 1969.
19. Hajdu Tibor: A nemzeti kérdés és az 1918–1919-es forradalmak. A dualizmus nemzeti politikájának csődje és a Monarchia felbomlása. In Andics Erzsébet (szerk.): *A magyar nacionalizmus kialakulása és története*. Budapest, Kossuth, 1964. 232–279.
20. Hajdu Tibor: *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom*. Budapest, Kossuth, 1968.
21. Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Budapest, Kossuth, 1978.
22. Hajdu Tibor: *Ki volt Károlyi Mihály?* Budapest, Napvilág, 2012.
23. Halász Pál – Kovács István – Peschka Vilmos (szerk.): *A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1959.

24. Hegedűs Sándor: *Az utolsó trónfosztás*. Budapest, Kossuth, 1970.
25. Heka László: *A szláv államok jogrendszerei*. Szeged, JATEPress, 2008.
26. Heka László: *Szerbia állam- és jogtörténete*. Szeged, Bába, 2005.
27. Horánszky Lajos: *Tisza István és kora*. Budapest, Tellér, 1994.
28. Jászi Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása*. Budapest, Gondolat, 1982.
29. Károlyi Mihály: *Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek, 1908–1919*. [Litván György (szerk.)] Budapest, Magvető, 1968.
30. Kengyel Miklós: A magyar bírósági szervezet a két világháború között. In Balogh Judit – Szabó István (szerk.): *65 Studia in honorem István Stipta*. De iuris peritorum meritis 10. Budapest, KGRE ÁJK, 2017. 195–207.
31. Kristó Gyula (szerk.): *Szeged története. Kronológia a kezdetektől 1944-ig*. Szeged, Somogyi-könyvtár, 1992.
32. L. Nagy Zsuzsa: *Magyarország története, 1918–1945*. Debrecen, Multiplex Média, 1995.
33. Nagy Károly: *A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története*. Lakitelek, Antológia, 1995.
34. Nagy Károly: *A nemzetközi jog*. Budapest, Antológia, 1999.
35. Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története, 1871–1945*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2011.
36. Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos (szerk.): *Magyarország története, 1918–1990*. Budapest, Korona, 1995.
37. Rokolya Gábor: *A polgári közjegyzőség emlékezete, 1875–1949*. Budapest, Magyar Országos Közjegyzői Kamara, 2010.
38. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2010.
39. Ruzsoly József: „Egy új alkotmány Magyarországnak”. Az 1848: III. tc. létrejötte. In Ruzsoly József: *Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949*. Válogatott tanulmányok. Budapest, Püski, 2002. 7–25.
40. Ruzsoly József: A nemzetgyűlési választások ügye a Friedrich-kormány előtt 1919 augusztusában. In Ruzsoly József: *Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949*. Válogatott tanulmányok. Budapest, Püski, 2002. 204–206.
41. Ruzsoly József: Az első nemzetgyűlési választások előzményeihez. In Ruzsoly József: *Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949*. Válogatott tanulmányok. Budapest, Püski, 2002. 188–203.
42. Ruzsoly József: *Európa alkotmánytörténete. Előadások és tanulmányok középkori és újkori intézményekről*. Budapest, Püski, 2005.
43. Ruzsoly József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Opera Iurisprudentiae I. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2011.
44. Siklós András: A népköztársaság. In Ránki György – Hajdu Tibor – Tilkovszky Loránt (szerk.): *Magyarország története, 1918–1919, 1919–1945*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976. 85–177.
45. Somogyi István: *Hartensteintől Funchalig. Egy királydráma története hiteles adatok nyomán*. Budapest, 1936.

46. Soós Katalin: *Burgenland az európai politikában (1918–1921)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.
47. Szabó István: A választási rendszer az 1920-as nemzetgyűlési választásokon. In Máthé Gábor – Révész T. Mihály – Gosztonyi Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga 1. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2013. 348–355.
48. Szabó István: *Ausztria államszervezete, 1918–1955*. Budapest, PPKE JÁK, 2010.
49. Szabó István: Az államforma kérdése 1919/1920 fordulóján. In Mezey Barna – Révész T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2006. 585–597.
50. Szabó István: Decentralizált egységállam – szövetségi állam – államszövetség. In Gosztonyi Gergely – Révész T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti Parerga 2. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös, 2018. 255–261.
51. Szabó István: Néhány gondolat a miniszterek jogi felelősségéről a Lajtán innen és túl. In Balogh Judit – Szabó István (szerk.): *65 Studia in honorem István Stipta*. De iuris peritorum meritis 10. Budapest, KGRE ÁJK, 2017. 417–428.
52. Szarka László: Nemzetfejlődés és kisebbségpolitika Közép-Európa multietnikus államaiban. A versailles-i békerendszer első évei. In Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2015. 283–310.
53. Topolski, Jerzy: *Lengyelország története*. Budapest, Gondolat, 1989.
54. Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Budapest, Forum Iuris, 2018.
55. Zeidler Miklós: A magyar béke delegáció tevékenysége. In Zeidler Miklós: *A magyar békeküldöttség naplója. Neuilly – Versailles – Budapest (1920)*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 13–44.
56. Zsiga Tibor: *Horthy ellen, a királyért*. Budapest, Gondolat, 1989.

Jogi források

1. 1485. évi II. törvénycikk a nádor az ország örökösének gyámja vagy gondnoka
2. 1485. évi IV. törvénycikk ő a főkapitány
3. 1485. évi IX. törvénycikk ő az ország legfőbb birája
4. 1485. évi X. törvénycikk a király távollétében ennek helytartója
5. 1485. évi XI. törvénycikk a nádor a kunok birája; és annak fizetése
6. 1498. évi XLVII. törvénycikk a kunok, jászok és ruthének a nemesek jobbágyait el ne vigyék; különben a nádor elébe kell őket idézni
7. 1498. évi LXX. törvénycikk két tisztséget viselhetnek: a nádor, az országbíró és a dalmátországi bán
8. 1523. évi LI. törvénycikk hogy a nádor a kunok s a szomszédos nemesek közt a határokat igazítsa ki
9. 1526. évi XXII. törvénycikk a nádor tiszte élethossziglan tartson
10. 1556. évi XXXV. törvénycikk a Dunán inneni és túli vármegyékben a törvényszéket a nádor folytonosan tartsa

11. 1608. évi k.u. II. törvénycikk a nádor urnak, a bánnak és a kassai generális kapitánynak, ugy a fő- és alispánoknak is jogot adnak, hogy a rablókat mindenütt megfoghassák és érdemük szerint büntethessék
12. 1609. évi LXVI. törvénycikk a királyi felség a nádor urnak jogot ad arra, hogy harminczkét jobbágyig, de nem tovább, a fiscusra háramlott fekvőjóságokat bármely czimen eladományozhassa
13. 1715. évi V. törvénycikk Erdődi Pálffy Miklós grófot, Vöröskő örökös urát stb. az ország nádorispánjává választják
14. 1715. évi XXXIII. törvénycikk a nádorispáni s egyszersmind helytartói hatalomról a javak adományozásában
15. 1723. évi II. törvénycikk Ő császári és királyi legszentségesebb felsége fölséges osztrák háza nőgának Magyarország szent koronájában s a régtől fogva hozzákapcsolt részekben való folytonos királyi örökösödéséről
16. 1723. évi IV. törvénycikk a nádori s egyszersmind helytartói hatalomról
17. 1848. évi II. törvénycikk fenséges cs. kir. austriai főherczeg István Magyarország nádorává választatik
18. 1848. évi III. törvénycikk független magyar felelős ministerium alakításáról
19. 1867. évi VII. törvénycikk az 1847/8:III. tc. azon intézkedéseinek, melyek a nádor mint királyi helytartó jogkörére vonatkoznak, módosításáról és a nádorválasztás elhalasztásáról
20. 1867. évi XII. törvénycikk a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról
21. 1915. évi XVIII. törvénycikk a hazaárulók vagyoni felelősségéről
22. 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről

Levéltári források

1. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára:
Az igazságügyi levéltár iratai: K577., K578. állomány
Minisztertanácsi jegyzőkönyvek másolatai mikrofilmen: K27 X57. állomány

Dr. habil Antal Tamás PhD, LL.M. egyetemi docens a Szegedi Tudományegyetem Európai Jogi Történelmi Tanszékén. Kutatási területei a 19. és 20. századi közigazgatás-történet, a magyar bírósági szervezet története, az angol és a magyar esküdszék története, az igazságügyi igazgatás múltja. 12 könyv szerzője. Bővebb publikációs adatai az MTMT2 adatbázisban olvashatók.